

DİL(BİLİMİ) VE FELSEFE*

Kamil Veli NERİMANOĞLU**

ÖZET

Bu makalede, varlık, düşünce, dil, yazı, kültür ve uygarlık bağlantısında, felsefe ile edebiyat ilişkisi incelenmiş ve birbirlerine verdikleri yönler bakılmıştır. Bilhassa yirminci yüzyılda dilbilim üzerine yapılan tartışmalar dilin imkânı ve içeriği üzerineyken daha sonraları alan genişleyerek felsefe ve dil gibi faktörleri de işin içine girmiştir. Felsefe ve dil temasının özünü, dilin mantık çerçevesindeki oluşumu teşkil etmektedir. Bu sebeple, çalışmada adı geçen dilcilerin fikirleri nasıl ustalıkla harmanlayıp; dil, kuram ve gerçeklik üzerine çok yönlü bir tartışmaya olanak sağladığı da incelenmektedir. Dil ve bilinç problemini, dil ve düşünce problemi içinde öğrenen bakış, dilbilimi geleneğinde daha yaygındır. Hâlbuki dil ve düşünce, dil ve bilincin araştırma alanıdır. Bunun nedeni dilbiliminin mantıksal gramer akımlarının, aynı zamanda kartezyen, rasyonel felsefi akımlarının etkisi altında kalmasıdır. Dil ve zeka, dil ve akıl, mantık ve dil gibi problemlerin de dil ve düşünce kapsamında araştırılması göreceli olarak kabul edilebilir. Kelime ve kavram, cümle (söylem) ve önerme (hüküm) gibi problemlerin de bu kapsamda öğrenilmesigeleneksel ve çağdaş ekoller, yöntemler bakımından önemli sonuçlara ulaşmıştır. Bizim amacımız felsefe- dil kurmacası yapmak değil, dilin ayrı ayrı kanunlarına, kurallarına, öğelerine, ilkelerine yaklaşmak, dili felsefi kategoriler açısından araştırmaktır. Dilde her olay yapı, işlev, olgu, eylem, süreç, sistem, felsefi açıya ve araştırmaya muhtaçtır. Belagat, kelim, mantık tarihi, eski Yunan felsefesinden sonra İslam dünyasında fikir açısı ve derinlik bakımından ciddi araştırma ve idrak boyutlarına ulaşmıştır. Biz "Dilbilimi ve Din" yazımızda bu konu üzerinde daha geniş şekilde durmaya çalışacağız. Kaçınılmaz olan ayrı ayrı notlar, genel bakış açısını belirlemek için verilmiştir.

Felsefe ve dil (1), dil ve felsefe (2), felsefe ve dilbilimi (3), dilbilimi ve felsefe (4) karşılaştırması farklı açıları ortaya koymaktadır. Bunlardan bir ve dördüncü şıkları felsefe için, iki ve dördüncü şıkları dil (veya dilbilim) için önemlidir. Felsefe açısından dil (veya dilbilim) açısı Aristo için de, Kant için de, Hegel için de, Wittgenstein için de araştırmanın bütünü için önemlidir. Birçok makamda dil- metadil anlamı, genel iletişim arası işlevindedir. Humboldt'un, Saussure'un, Hjelmislev'in, Bakhtin'in,

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Prof. Dr. İstanbul Aydın Üniversitesi Orta Doğu ve Kafkasya Uygulama ve Araştırma Merkezi, El-mek: kamilvelin@gmail.com

Lotman'ın, Chomsky'in... araştırmalarında felsefi kategoriler, dil açısından, dilbilimi incelemeleri bakımından değer taşımaktadır. İnsan fikirlerini konuşmadan, uzak mesafeden okuyabilen psikolojik deneyimlerin dil ve dūřünce konseptinde açtığı ve gelecek zamanlarda da açabileceği sırlar ortaya çıktıkça dil ve dūřünce sorunu üzerindeki sislerin kalkabileceğini dūřünmekteyiz.

1960- 1980'li yıllarda N. Chomsky ve onun devamcılarını oldukça popūlerdi. Matematik yöntemlerinin kullanılması, yeni kavramların getirilmesi, üretici- dönüşümsel dilbilimi, dil mimarisi, zeka ve dil modelleri, dolaylı ve dolaysız kurucular... eleştirel sistem kurması onun başında durduğu akımı popūler hale getirmiştir. Bu yeni dilbilgisi örneğinin aşamaları zaman zaman dil ve dūřünce, zeka ve bilinç sorununa yeni bakışı da gündeme getirmiştir.

Chomsky'in "Sentaktik Yapı" (1957) kitabı, dilbiliminde devrim sayılır. Bu kitap dönüşümlü dilbilimin metodunun temelidir.

Bu araştırmaların bakış açılarının kesişme alanını, ortak sahasını yok değildir. Gerçekleştirilmiş araştırmaların ana hatlarının çok az bir kısmına dikkat ederken fazlasıyla araştırılmış meselelere değil, üzerinde durulması gereken hususlar üzerinde durmaya çalıştık. Ve elbette bizim amacımız dil, dilbilimi problemlerini açıklığa kavuşturmaktır. Çalışmamızda bahsettiğimiz isimler arasında Ferdinand de Saussure, L. Wittgenstein, Noam Chomsky, Y. Lotman, L. Hjelmislev, J. Vendriyes., M. Foucault gibi isimler de yer almaktadır.

AMAÇ: Bu araştırmanın amacı, dilin sistemi ve dilin yapısını; dilin birim ve kategorilerini, felsefi algı ve felsefi kanun kategorileri açısından karşılaştırmak ve felsefeden dile değil, dilden felsefeye uzanan bir bakış açısını yöntemsel bir şekilde ortaya koymaktır.

YÖNTEM: Bu makalede karmaşık (kompleks) felsefi ve fizyolojik yöntem temel alınmış, betimleme, karşılaştırma ve yapısal yöntemler bu kapsamda yeri geldikçe görsel ve şematik bir yöntem aracı olarak kullanılmıştır.

BULGU: Ferdinand de Saussure'nin ikilemlerini temel alarak dilbilim ve felsefe ikileminde dil ve dūřünce, dil ve bilinç konularına yeni bir bakış açısı ve görsel anlatım arayışında bulunulmuştur. Bu ilişkilere yeni yorum getirilmesine çalışılmıştır.

şunu da kesinlikle unutulmamalıyız ki, dilbilim bulguları dünya üzerinde konuşulmakta olan ya da geçmişte konuşulmuş olan diller hususunda da bizleri aydınlatan ve dilin oluşum ve gelişim sürecine dair bilgilerimizi de derinleştiren bir yapı olduğundan, dilbilim, insana dairlik için de oldukça önemli bir yere sahiptir.

Anahtar Kelimeler: F. de Saussure, Wittgenstein, N. Chomsky, M. Heidegger, dil, felsefe

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

LINGUISTICS AND PHILOSOPHY

STRUCTURED ABSTRACT

In this article, the relationship between philosophy and language has been examined from the points of view of existence, thought, language, writings of philosophy, culture and civilization. The debates on linguistics that began in the early the twentieth century firstly only nature of language but afterwards they included attributes philosophic language by extending the coverage the area. Philosophy and essence of the theme of language constitutes the formation of the logic framework of language. Therefore, this study explores how said operation of linguists compelling voices through which a multifaceted debate on the notions of language, theory and truth is rendered possible. The problem of language and consciousness, language and gaze out over the idea that the problem is more widespread tradition in linguistics. Whereas the language and thought, language and consciousness is a field of research. The reason is that the logical flow of grammar linguistics, also rectangular, is not under the influence of rational philosophical. Language and intelligence, language and mind, to investigate the scope of the language and thoughts of problems, such as logic and language can be considered relative. Words and concepts, sentences (discourse) and propositions (rules), such as problems in learning in this context both traditional and modern schools, important methods conclusions reached. Our philosophy-language contrivance do not separate language laws, rules, principles, approach, language elements, in terms of the philosophical categories to investigate. Structure, function, each event phenomenon multilingual, action, process, system, is in need of research and philosophical angle. Eloquence, theology, logic, history, ancient Greek philosophy the idea in the Islamic world after the angle and depth in terms of serious research and cognitive dimensions. We "Linguistics and religion" article on this subject, we're going to try a broader way. The inevitable individually to determine the angle of the notes given in the overview. Philosophy and language (1), language and philosophy (2), philosophy and Linguistics (3), Linguistics and philosophy (4) comparison reveals the different angles. One of these, and the fourth for two and fourth philosophy distractors distractors language (or linguistics). In terms of the philosophy of language (or linguistic) angle for Aristotle, Kant, Hegel, and Wittgenstein, for which research is important to the whole. Many Office language-meta language is a cross-function in the general meaning of communication. Humboldt, Saussure's, Hjelmslev's, Bakhtin's, Lotman, Chomsky's ... research felsefei categories, in terms of language, Linguistics Studies in terms of value. This research area at the intersection of the common point of view of course is not destroyed. People's opinions can be read from a distance, without talking to the psychological experience of language and thought in the concept and future can open secrets arise in language and thought, we believe that might of mist over the issue. 1960-1980s n. Chomsky and his devamcılar were very popular. The use of mathematical methods, the introduction of new concepts, manufacturer-transformational Linguistics, language architecture, intelligence and language models, indirect and direct constructors ... who makes a critical system has become popular at the beginning of her stops flow. This new

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

grammar instance of stages from time to time, language and thought, and new look to the problem of intelligence and consciousness. Chomsky's "which is pre-eminent structure" (1957), the revolution in Linguistics. This book is the basis of the method of rotating linguistics. The main lines of research performed very little interested in the issue, while a part is not overly researched, tried on the need to focus on issues. And of course, our goal is to clarify the problems of language, linguistics. We work in are among the other names Ferdinand de Saussure, L. Wittgenstein, Noam Chomsky, Y. Lotman, L. Hjelmislev, J. Vendriyes,, M. Foucault located.

PURPOSE: The purpose of this research, the language system and language structure; the unit of the language and the law, philosophical categories of perception and philosophical categories not wish to compare and in terms of philosophy, philosophy of language, a point of view is to put out a methodical way.

METHODS: In this article complex (complex) were fundamental philosophical and physiological methods, description, comparison and structural methods in this context as they arrive the place was used as a method of visual and schematic tool.

FINDINGS: Ferdinand de Saussure in Linguistics and philosophy based on the dilemma of the dilemma of language and thought, language, and consciousness issues in seeking a new perspective and made visual narration. I tried to comment on these new relationships.

We would like to remind the audience of the fact that since the findings of linguistics have deepened our insight about the language spoken all around the world and about the language acquisition processes it has an exclusive place among other human activities.

Key Words: F. de Saussure, Wittgenstein, N. Chomsky, M. Heidegger, Language, Philosophy.

“Nesne bakış açısını değil, bakış açısı nesneyi teyit eder.” (F. de Saussure)

“Felsefe, zekamızın tesir altına girmesine karşı dil yoluyla verilen bir mücadeledir.” (L. Wittgenstein)

Dilbilimciler ile felsefecilerin kullandıkları yöntemler ile ilgilendikleri konular birbirine o kadar çok benziyor ki, bu iki alanı kesin çizgilerle birbirinden ayırmakta direnmek ya da her ikisi adına da elde ettikleri başarıları dar bir bakışla görmezlikten gelmek delilik olurdu sanırım. (N. Chomsky)

Antik devirde Yunanistan'da nesnelere ve adlar arasındaki meşhur felsefi tartışma bir sıra faraziye ve nazariyelerin (taklit, ünlem, toplumsal anlaşma, emek çağırısı...) ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Dilin menşei problemi günümüze kadar süregelen bir problem olarak görülmektedir.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Yunan maddeci filozof Epikuros'un dil gereksinim, "birbirine söylenmek istenenin bir ihtiyaç olması" fikri ilkel materyalizm olarak değerlendirilmektedir. Marksistler, C. Darwin'in evrim teorisinin etkisiyle dilin var olmasını emek sürecine bağlamışlardır. Dilin menşei aslında dilbiliminin değil, felsefenin objesidir. Bu problem aynı zamanda psikolojinin veya lengüa-psikolojinin objesidir. "Homo sapiens" (düşünen insan), "Homo Habilis" (yetenekli insan), tiplerini antropologların varsayımı olarak ortaya çıkmıştır.

Dilbilimindeki dil ve bilinç (şuur), dil ve düşünce (tefekkür) problemi her iki bilim alanının temel sorunu olarak bilinmektedir.

Bilimde düşüncenin (tefekkürün) dilden önce olduğunu kabul eden bakış (B. A. Serebrennikov) dil ile düşüncenin eş zamanlı oluştuğunu kabul eden bakıştan daha az takdir görmüştür.

İnsanın sözlü veya sözlü (verbal) düşünmesi gerçeklik ve insan ilişkilerinin ayrıca insan iletişiminin temeli sayılsa da, bu problemin uzun zamandan beri bugünüme kadar devam eden sorunlarını inkar etmek mümkün değildir. Bu açıdan dil ve bilinç problemi dört sistem kapsamında öğrenilir: 1. Doğa sistemi, 2. Toplum sistemi, 3. Bilinç sistemi, 4. Dil sistemi.

Bu düzlemleri Marksist ideolojiye dayalı dilbilimcileri ve filozofları, materyalist- maddeci felsefeye dayanarak "önce madde, sonra bilinç" konsepti doğrultusunda, idealist ideoloji ise tam zıddı olarak; "önce bilinç, sonra madde" doğrultusunda öğrense de, dilbiliminde bunu hatırlatmadan problemlere açıklık getiren, çözüm gerçekleştiren bakış da yaygındır. F. de Saussure'un "obje bakış açısını değil, bakış açısı objeyi belirler" bakışı dilin sistem ve yapısını araştıran yöntem bilim olarak daha ciddi önem arz etmektedir. Biz, F. de Saussure'le ilgili bu konuya bir daha dönmeyeceğimiz için bilinçle bağlı dilin işlevi üzerinde duralım. Bu işlevler aşağıdaki şekilde gösterilebilir:

1. Dil- bilincin reelleşmesinin temel şartlarındandır.
2. Dil- bilincin ifade aracıdır.
3. Dil- dil bilinç faaliyeti (akıl) sürecini modelleştirme aracıdır.

Bilincin dilin değil söylemin temeli olması şüphesizdir. "Anlam- metin" tipli üretici modeller yaratmak her zaman geçerli değildir. Bilinç faaliyetinin tipleri (ortama bağlı, özel, tarihsel...) değişse de, onlar söylemin yapısının değişmesini şartlandırır. Çizgisel değişen söylemi bilinç faaliyetinin kendine özgü gösterge modelinden başka bir şey sayılmaz. Burada bilincin söylemi ve dil üsluplarını oluşturmak gibi en önemli işlevlerinden biri ortaya çıkmış olur.

Dil ve bilinç problemini, dil ve düşünce problemi içinde öğrenen bakış, dilbilimi geleneğinde daha yaygındır. Hâlbuki dil ve düşünce, dil ve bilincin araştırma alanıdır. Bunun nedeni dilbiliminin mantıksal gramer akımlarının, aynı zamanda kartezyen, rasyonel felsefi akımlarının etkisi altında kalmasıdır. Dil ve zeka, dil ve akıl, mantık ve dil gibi problemlerin de dil ve düşünce kapsamında araştırılması göreceli olarak kabul edilebilir. Kelime ve kavram, cümle (söylem) ve önerme (hüküm) gibi problemlerin de bu kapsamda öğrenilmesi (V. Humboldt, F. de Saussure, Bröndel, L. Hjelmislev, N. Chomsky...) geleneksel ve çağdaş ekoller, yöntemler bakımından önemli sonuçlara ulaşmıştır. Söylenenlere sonuç olarak aşağıdaki tespitlerde bulunabiliriz:

- Düşünceyle ilişkide dilin temel işlevi düşüncenin oluşmasında onun aktif katılımıdır,
- Düşünce ile ilişkide dilin ikinci temel işlevi olan fikrin ifadesi, bilginin dil göstergesidir. Fikrin oluşumu alınan veya verilen bilgiyi de kapsamaktadır,
- Düşünce ile ilişkide dilin üçüncü işlevi dinleyenin (alanın) aldığı bilgiye eşdeğer karşılığın (eşit, eşteş, uygun) ifadesi,

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

- Dil fikri oluşturarak insanın maddi ve manevi eylemi gerçekliği daha doğru algılamasına ve çözmesine olanak sağlar. Dilin bu dördüncü işlevi algılama süreci için önem arz etmektedir.

- Düşünce ile ilişkide dilin beşinci işlevi modelleştirme, kodlaştırmadır.

Dil ile ilişkide düşüncenin işlevi dil birimlerinin göstergeler olarak işlevinin gerçekleştirilmesi, dilin leksik ve gramer anlamlarının ortaya çıkmasını, anlam değişimleri mekanizmasının faaliyetini, ulaşım; iletişim ayrıntılarını göstermek mümkündür.

Dil ve söylemin ayrılması, onların modelleşmesi, metadil kodlarının oluşması ve söylem varyantlarının çözümlenmesi önemlidir.

Bu bakımdan metalengüistiğin açık sistem özelliği taşıyan dildeki rolü ve işlevi (mantıksal, psikolojik, semiyotik ve kontensiv) önemlidir. Biz geleneksel dil biliminde geniş işlenmiş dil ve kavram, cümle (söylem) ve önerme (hüküm) karşılaştırmalı analizi üzerinde durmalıyız. Aynı zamanda dilin yansıtma işlevi, formel, -dış ve içerik- anlam, dil göreceliği (izafiliği) teorisi önem taşımaktadır.

Bu açıdan biz V. Humboldt'un, E. Sepir ve B. Uorf'un, F. de Saussure'un, L. Hjelmslev'in, Chomsky'in ve post modernistlerin dil ve felsefe konseptindeki düşüncelerini ana hatlarıyla vermeye ve folklorun fikirleri doğrultusunda kendi düşüncemizi de beyan etmeye çalışacağız.

Humboldt'un, Kant'ın ve Hegel'in etkisiyle dilbilimi tarihinde yeni bir sayfa açması önemlidir. Onun sisteminde Kant'ın zıtlıklar teorisi mühim yer tutmaktadır.

Dilin antinomileri dildeki diyalektiğin yansımasıdır. Hareketliliği dilin varlık şekli olarak açıklayan V. Humboldt yaratıcı süreç olarak dildeki antinomiler üzerinde durur:

- İdeal (form) ve nesnel (maddi) olanın antinomisi;
- Dilin faaliyet ve ürün olabilmesi antinomisi;
- Anlama ve anlamama antinomisi;
- Dilde objektif olanla, subjektif olanın antinomisi;
- Dilde bireysel ve kolektif (toplu) olanın antinomisi;
- Dilde bütün ve tekilin antinomisi;
- Dilde sınırsızlık (açıklık) ve sınırlılık (kapalılık) antinomisi;
- Dil ve düşünce antinomisi;
- Dilde göstergenin (işaretin);
- Dilde göstergenin nedensizliğe ve unsurların bütünleşmesi antinomisi.

Dilin kendi yaratıcılığını kelime ile bitirmesi sonucuna varan V. Humboldt, "Dil insanın manevi gücünün belirli bir amaca yönlendirilmiş faaliyetidir... Ulusun dili ruhudur, ruhu da dili." konseptiyle dil bilimine hiçbir zaman tükenmeyecek felsefi kapı açmıştır (Humboldt, 2004: 26). Schelling ve Hegel fikirlerinin güçlü etkisi açık- aydın şekilde duyulan V. Humboldt özellikle Hegel'in; "Ruhun Fenomenolojisi" eserine isnat etmiştir.

L. Wittgenstein'in, D. Hymes'in, E. Cassier'in, E. Sepir'in, B. Uorf'un, L. Wittgenstein'in görüş sistemi dilbiliminde Yeni Humboldtçuluk olarak bilinmektedir. (Çeşnokov, 1977: 7- 62).

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Bizim amacımız bu büyük bilimsel mirası bütünlükle araştırmak değildir. Ana hatlarına dokunduğumuz bu zengin mirasın çevrilmesi ve araştırılmasına gereksinim duyulmaktadır. Mesela, E. Sepir ve B. Uorf'un dil göreceliliği (izafiliği) olarak isimlendirilen kuramı dikkat çeker.

Birçok açıdan farklılık gösteren, farklı fenomenler olarak kendilerini ortaya koyan düşünce (bilinç) ve dil, insanı bütün canlılardan ayıran özelliklerdir.

Düşüncenin niteliği filozofların "algı perdesi" denen muammalarından (belki de sorunlarından) başlar. İnsan beyninin fiziksel- biyolojik ve ruhi- manevi özellikleri düşüncenin özünü açmak için ipuçları verse de, o sırrı açmak imkânsızdır. Algılama süreci insanın en yüksek niteliğidir. İnsan zihni ve onun yapısı, işlevi, bellek tutumu, işlem- analiz- yorum yeteneği binlerce soruya cevap bulmuş, binlerce soruyu cevapsız bırakmıştır. Bilinen ve bilinmeyen yanlarıyla düşüncenin bir anahtarı dil, dilin de tek bir anahtarı düşüncedir.

Dilin maddi tarafı düşüncenin maddi tarafından fazladır. İnsanın ses aygıtı ve konuşma sesi, kelime, cümle, metin olguları fiziksel olduğu kadar da aynı zamanda fiziksel değildir. Kelimenin akustik açısı fiziksel olmayan olgulara bağlıdır. Seslerin, hecelerin, kelimelerin, cümle ve metinlerin akustik ve çizgisel niteliği dili yeterince karmaşık bir fenomen olarak ortaya çıkarır.

Dilden düşünceye, düşünceden dile ortaklıkta farklılık, farklılıkta ortaklık arayışı demektir. Gerçeklik- düşünce- dil üçgeninde, fiziksel- ruhsal sürecin çözümlenmesi ayrı ayrı

bilim alanlarının farklı yöntemleri ile araştırılır. Bizi daha fazla ilgilendiren dilden felsefeye bakış, dilin sistemini, işlevini, yapısını, birimlerini muhtelif yöntemlerle öğrenmeye temel almakla beraber araştırma alanına giren problemleri, o cümleden dil ve felsefe sorununu da araştırmaya meraklı olmamızdır.

Düşünce ile dilin karşılıklı işlevsel ilişkisinin karmaşık olmasını şartlandıran yalnızca düşüncenin çok bileşenli olması değil, hem de dilin kendisinin de çok bileşenli olmasıdır. Mesela çok işlevlilik (algılama, iletişim, pragmatizm, adlandırma) düşünceyi de, dili de geniş ve derin ilişkiler kavşağına sokar. Algılama ve iletişim işlevlerinin sınırlarının olması bu sınırların aşılması anlamına gelmez. Bu ilişkinin genel manzarası, karşılıklı etkilemenin, biyolojik ve sosyolojik boyutlarıyla önem arz etmektedir.

Dilin sistemler sistemi olması, düşüncenin formları ve algılamanın çeşitliliği ile ilişkilidir. Dil dışı ve dil üstü (metadil) bilgileri de kendisinde birleştiren dil sisteminde yapısal dil anlamları önemli rol oynar.

Kelimenin çok anlamlılığı, mecazi anlam zenginliği, insan bilincinin soyutlaştırma işlevi, düşüncenin genelliği, insan formatlı olması ile dilin milliliği ve ulusal formatta olması birbirini tamamlar.

İnsan kelimelerle değil, kavramlarla düşünür. Kelime ile kavramı birleştiren öğelerin, onları birleştirmeyen öğelerden kat kat fazla olduğu ortadadır. Bu anlamda "insan kelimelerle düşünür" ifadesi bir metafordan başka bir şey değildir.

İnsan düşüncesinde yardımcı kelimelerin olması da doğaldır. Bu anlamda dil düşüncedir veya söylem bilinçtir.

Dili düşünce ile birleştirmeyen öğeler de fazladır. Düşünceden farklı işlev taşıyan dilin zenginliği kavram ve önerme ile beraber konuşanın söyledikleri ile söylenenin gerçeklikle ilişkisi, ifade, beyan zenginliği, üslup özellikleri, kelimelerin değişme ve birleşme kuralları, anlam nüansları ve kaymaları, deyim zenginliği, çok varyantlılık ve seçim, norm- normsuzluk, eylem süreçleri... dili düşünceden, söylemi bilinçten ayıran kendine özgülüktür.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Bu anlamda dilin sistemliliği, değişme kuralları, betimleme ölçütleri düşünceden daha geniştir.

Dil oyunları kavramının da her zaman zekâ oyunları olmadığını unutmamız gerekir.

Türkiye'de dil ve felsefe problemine dilbilimcilerin daha az ve yüzeysel dikkat vermesi, bunun aksine felsefecilerin (Ahmet Aslan, Ömer Naci Soykan, N. Öner, A. Bingöl, R. Levent Aysever, M. Sait Yazıcıoğlu, H. G. Topdemir, E. Taşdemirci, Metin Bal...) bu probleme daha derin yaklaşımı dikkat çekmektedir.

Örneğin Günay Karaağaç'ın ismi çok şey vaat etse de, maalesef içeriği Türkçenin dilbilgisi sözlüğünden az da olsa ileri gitmeyen "Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü" (Ankara, 2013) isimli hacimli (836 sayfa) kitabında, "Dil ve Düşünce" başlığı (s. 278- 279), "Dil Biliminin Felsefe İle İlişkisi" başlığı (s. 293- 294), "Dil Felsefesi" başlığı ise (s. 305- 307) ikişer sayfayla verilmiş kuramsallıktan uzak ve basit açıklamalar içermesi acı bir teessüf doğurmaktadır. İçi boş bırakılmış iddialı başlıkları ise kim, ne zaman dolduracak? Bu teessüfün daha büyük kısmı dilbiliminin kendisi ve dilbilimi problemlerini son 20- 30 yılda kendi bilim alanından "kovmuş" Türk Dil Kurumuna aittir. Siyasileşme, paralelleşme, Atatürk Dil, Tarih, Kültür Yüksek Kurumunun günümüzde yaşadığı düşünün göstergesidir. B. Vardar'ın, M. Rifat ve S. Rifat'ın çok kıymetli eserleri, A. Altınörs'ün eserleri, Kerim Demirci ve Caner Kerimoğlu'nun eserlerinin bu alandaki boşluğu doldurabileceğine inanıyoruz (Altınörs, 2000; Kerimoğlu, 2014; Demirci 2014; Rifat, Rifat; 1998).

Yeri gelmişken Günay Karaağaç'ın adı geçen kitabı üzerine ayrı bir eleştirel yazı hazırladığımız için onun üzerinde durmuyoruz.

Antik Yunan felsefesinin Platon'un "diyalog"ları, Heraklitos'un "logos"u, Aristo'nun "kategori"leri, orta yüzyıllarda nominalistlerle dile bakış açıları ve yorumları; W. Humboldt, F. de Saussure'in, Wandriyes'in, L. Wittgenstein'in, N. Chomsky'in dil ve düşünce konsepti için temel olmuştur. Dilin, insanın dünyaya bakışına etkisi, her dilin dünyanın ve dünya görüşünün tekrarsız bir yansıması olması, her bir insanın düşüncelerinin, duygularının ve dünyanın kurgulama yeteneğinin somut bir dilin biçiminden doğması, dilin gerçekliğe etkisi, onu değiştirebilmesi ve dönüştürebilmesi, insan mahiyetinin oluşmasında dilin temel rolünün olması; hem filozofları hem de dil bilimcileri dün düşündürmüş ve bugün de düşündürmekte olan problemlerdir (Senik, 2015: 195).

Çağdaş devrimizde dilin sosyokültürel fenomen olarak gerçekliği yansıtmaya süreci idealardan lengüistik ögeye dönüşmekle tanımlanabilir. Böyle bir "Lengüistik Dönüş" fenomolojisi, hermeneutik, yapısalcılık, postyapısalcılık, yapıbozuculuk ve postmodernizm için yeni kapılar açmıştır.

Dil deneyimi ve dilbilim tecrübesi felsefi araştırmalar için önemli olduğu kadar, felsefi bakışın modernleşme deneyimi de dilbilimi için değerlidir kanısındayız.

Felsefeden ayrılıp şimdi felsefeye kafa tutan yeni bilim alanlarından biri de sinerjetiktir. Felsefe hem düzeni hem uyumu öğrenirken, sinerjetik ise düzenli kaosu karşılıklı ilişkisini araştırmaktadır. Doğada en oldun düzen kaosu oluşturduğu düzendir. Bu paradoks sinerjetik araştırma objesidir. Kaosun yapıbozucu, düzenin yapısal olması düşüncesi felsefeye özgüdür. Sinerjetik kaosu da yapısal fakat dayanıksız olduğunu tespit eder ve onların diyalektik ilişkisi üzerinde durur. Zamana bakış açısı felsefede ve sinerjetikte farklıdır. Kendini oluşturma, kendini yapılandırma, kendini düzenleme süreçleri ihtiva eden sinerjetik; açık, karmaşık, çizgisel olmayan (bulanık) sistem olarak dil ve düşünce (bilinç) ikilemini öğrenmekte ciddi rol oynamaktadır (Haken, 1980; Trubetskoy 2004).

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Bu teorik bakış A. Smith'in "Eksi Ters İlişki İlkesi" çağdaş sibernetiğin temel öğelerinden biri olduğu gibi sinerjetik akış ve paylaşım sürecinde insan zekâsıyla dilinin karşılıklı ilişkisi görelilik ilkesiyle faaliyet göstermektedir.

Düşünce ve bilinç sisteminin dil yansıması aynı zamanda dilin düşünce ve bilinç yansıması ile sistemin bir sistemi- insan düşüncesi (bilinci) ve dil sistemini oluşturur. Bu karmaşık sistemin bulanık mantık ve sinerjetik yöntemlerle araştırılması bu alanda yeni bilimsel ufuklar açacaktır kanısındaız.

...Lengüistik felsefe akımı XX. yüzyılın 30'lu yıllarında İngiltere'de ve ABD'nin yanında İskandinav ülkelerinde de yaygınlaşmıştır.

Fikir temeli G. E. Moore'un ve "sağlam düşünce" felsefesi ile L. Wittgenstein'in son devir yaratıcılığı olmuştur. Neopozitivizmin ekollerinden biri olarak bilinen lengüistik felsefe, geleneksel felsefeyi inkâr etmekle dil ve düşünceyi ön plana çıkarmaya çalışmıştır. Filozofun görevi bir dizi mantıksal normlara dayanarak dilde değişim yapmak, konuşma dilinde ayrıntılı analiz yaparak gereksiz dil kullanımlarını aradan götürmektir. Cambridge Ekolünde Wittgenstein'in araştırmaları, ardınca Oxford Ekolünün dil kullanımındaki ayrıntılı analizi günlük dilin mantıksal yapısının öğrenilmesi için önemli bilirse de, ayrı ayrı eserler istisna olmakla geniş rağbet görmeyen akım olarak değerlendirilebilir. Dil ve felsefe konusu yalnız Türkiye'de değil, Türk dünyası dilbiliminde de ayrıca işlenmemiş, konu olarak değerlendirilmemiştir. Dilden felsefeye bakış açısının ontolojik, gneseolojik, pragmatik görünümü; aynı zamanda Türkçe kuram bakımından değerlendirilmemiş Sepir- Uorf Kuramının yönleri araştırılmamıştır. Bunu söylerken biz Türkçenin bu değerlendirmeye katkısını vurgulamak istiyoruz. V. Humboldt'un, F. de Saussure'un, L. Hjelmslev'in, L. Wittgenstein'in dil felsefesine, yorum yapılmadığından, bu istikamette araştırmalar gerçekleştirilmediğinden dil- felsefe konusu dilbilim tartışması konusu olmadığı gibi, eğitim ve öğretim hayatına da yansıyamamıştır.

Özellikle Türkiye üniversitelerinin ders müfredatında gereken yeri hala alamamış olan dilbilimi dersi ve onun ortaya koyabileceği problemler (dil ve felsefe, dil ve psikoloji, dil ve sosyoloji, dil ve halkbilimi, dil ve matematik...) ya tamamen yer almamış ya da çok az, yüzeysel bilgi verilmiştir.

E. Sapir'in, B. Uorf'un, L. Hjelmslev'in, L. Wittgenstein'in, J. Derrida'nın, M. Fuko, J. Kristeva'nın eserleri Türkçeye çevrilmediği için bu acı durum ortaya çıkmıştır. Bunun ardı sıra Doğu felsefesinin, edebiyatının Farabi, İbn-i Sina, A. Nevai, Z. Babür, M. Fuzuli, Âşık Paşazade, İbrahim Hakkıoğlu, Şeyh Galip, M. F. Ahundzade, Mahtumkulu gibi şahsiyetleri dil ve felsefe açısından öğrenilmemiş, bu alanda belagat, beyan, kelam araştırmalarının dilbilim açısından analizi yapılmamıştır.

Dede Korkut Kitabı'nda geçen: "Erenler dünyayı akılla bulmuşlar" kelamı, rasyonel başlangıcın değerlendirilmesi için önemli bir bakış açısıdır.

Çağdaş filoloji araştırmalarında üç düzlemde inceleme ve irdeleme gerçekleştirilir: 1. Metin- ortam (objektif bilginin yansıması), 2. Metin- özne (yaratıcının kendini ifadesi), 3. Metin- metin (türün iç özelliklerinin dışavurumu).

Aristo'nun eposu objeyle, şiirin; özneye, dramın; obje- özne birlikteliğiyle bağlamasının sonraki devamı edebi- estetik evrenin sembolik, klasik, romantik evreler, dönemeçler olarak sınıflandırılması 10- 12. asır içinde farklı şekillerde yorumlamalara yol açmış, edebi- estetik düşüncenin, Doğuda Farabi, Hayyam, Nevai, Fuzuli, Âşık Paşazade, İbrahim Hakkı Efendi, Şeyh Galip; Batıda R. Erasmus, D. Defoe, W. Shekespeare örnekleri- abideleri ortaya çıkmıştır.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Klasik Alman felsefesi, eski Yunan, eski Doğu felsefesinden sonra dünyaya modern ve postmodern felsefe dehalarını vermiştir ki, bu da belli bir manzaranın iki karşıt kutupları olarak dikkat çekmektedir.

Bunları söylemekte amacımız düşünce dünyası ile duygu dünyasının sanal imge akımları ile rasyonel inceleme akımlarını karşılaştırmak değildir.

İnsanlığın yarattığı manevi değerlere, yarış düzleminde, kim- kimi ilkesiyle değerlendirmeye hak kazandırmak zordur.

Belki de insanoğlunun aşağı yukarı on bin yıllık insan olma mücadelesinde bu çift kanat olmasaydı, insanın düşünce ve söz zaferi de olmazdı.

Sembolik aldığımız örnekler felsefe (hem de bilimin tüm alanlarının) be edebiyatın (hem de sanatın bütün alanlarının) tamamı olmadığı gibi, sınırları aşarak o dünyadan birleştiren yaratıcıları da unutmamak gerekmektedir.

***

Aşağıdaki fikirlere dikkat edersek, dil ve düşünce ilişkisinin birçok farklı yorumunu da görmüş oluruz: bakalım:

"İnsanın tüm us ve sorgu nesnelere iki gruba ayrılır... İdeaların ilişkisi ve olgusal gerçekler..." (David Hume İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma)

"Hücreler, gelişigüzel tasarlanamayacak kadar karmaşıktır. Onları meydana getirmek zeka gerektirir." (M. Behe- Moleküler Makineler, 1998)

"Bilimsel bir açıklama gerçeklerden bahsettiği ölçüde yanlışlanabilir, olmadığı ölçüde gerçeklerden söz etmez." (K. Popper)

"Her şey sayılardan ibarettir." (Pythagoras'a atfedilmiştir)

"Eğer herhangi bir şey hakkında saf bilgiye ulaşmak istiyorsak, bedenden kurtulup nesnelere ve ruhları kendi içlerinde düşünmeliyiz." (Phaedo)

"Sonuç olarak var olan, zihinler ve içlerinde var olup bitenlerdir." (G. Berkeley)

"Kalıcı duyum olasılıklardır." (John Stuart Mill)

"Ruh içindeki zihin denilen şey, düşünmeye başlamadığı sürece aslında gerçek değildir." (Aristo- Ruh Üzerine)

"Zihni merak ve huşu içinde bırakan iki şey vardır... Üzerindeki yıldızlı şema ve içimdeki ahlak yasası." (İ. Kant- Arı Usun Eleştirisi)

"Gerçeklerin ötesinde başka gerçeklerin olması" (Mary Deneyimi- F. Jackson -Mary'in Bilmedikleri-) "Öyle görünüyor ki, Mary bilinmesi gereken her şeyi bilmiyor."

"Sizler beyinlerinizden ibaretsiniz" (S. Greenfield- Beynin Hikâyesi dizisi- BBC)

Evrenin en doğru açıklaması onu Tanrının yarattığını kabul etmektir." (Bir resmin varlığıyla alakalı en iyi açıklama onu bir sanatçının yarattığıdır)

Dil yetisi tatile çıktığında felsefi sorunlar baş gösterir. (L. Wittgenstein)

Felsefe, zekâmızın tesir altına girmesine karşı dil yoluyla yapılan bir mücadeledir. (L. Wittgenstein)

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Söylemde olmayan hiçbir şey dilde yoktur. (F. de Saussure)

Sizler beyinlerinizden ibaretsizsiniz. (S. Greendeldt)

Düşünüyorum öyleyse varım. (R. Descartes)

Görüldüğü gibi bu bakışlar dilbilim- düşünce (bilinç) ikilemine farklı yorumları ifade etmektedir. Aslında biz bu yazıyı kaleme alırken bu farklı düşüncelerden esinlendik. Yazı boyunca da problem irdelendikçe bu fikirlerin sadece bir özdeyiş değil, belli bir bağlamın vurucu ve sonuçlayıcı söylemi olduğu görülecektir.

Bu anlamda Aristo ve İ. Kant'ın, Plato'dan başlayan fikir yolculuğu, W. Humboldt'un, F. de Saussure'in, L. Wittgenstein'in, N. Chomsky'in ve postmodernistlerin açıklamaları ışığında gerçekleştirilecektir.

***

Bütün bilim alanları gibi dilbilimi de felsefenin içinde yetmişmiş, oluşmuş bilim dallarından biridir.

Aristo'dan, R. Carnap'a, B. Russell'e, L. Wittgenstein'e kadar uzayan bu büyük felsefi bilgi, düşünce, yorum yolunda; dil ve dilbilimi önemli yer tutmuştur ve tutmaktadır.

Yunanca "bilgelik sevgisi", "hikmet aşkı" anlamına gelen "philosophia" kelimesinin Türkçedeki şimdiki şekli, felsefi bilginin (episteme) ve bilgeliğin (sophia) karışımından daha fazla bilgeliğe ve hikmete sevgidir. Bilgi daha ziyade olgudur, somuttur. Felsefe ise daha fazla soyuttur, değer niteliği taşır. Felsefe, insan hayatı dünya ve Tanrı üzerine düşüncelerin toplamıdır. Büyük İslam filozofu İbn-i Rüşd bu hususta, "Kuran evrene bakarak bizi, onun yaratıcısı hakkında düşünmeye davet eder" demektedir.

Aristo'ya göre on kategori vardır: 1. Töz, mahiyet; 2. Nicelik, 3. Nitelik, 4. İlgi, 5. Zaman, 6. Mekan, 7. Durum, 8. Hal, 9. Hareket, 10. İstirap.

Bu mantıksal kategoriler dilde aşağıdaki kategorilere eşdeğerdir: Genel Gramer veya kelime grupları (İsim, Sıfat, Zarf, Fiil), nicelik, nitelik mekan kümeleri; hem genel gramer hem de özel gramer (nicelik, zaman), bazıları ise (hal, ilgi, çatı)gramer kümelerine girer.

Dilde ve düşüncede bu eşdeğer kümeler tam örtüşmezler. Mesela mantıkta net olarak üç zaman dilimi (gelmiş, şimdi, gelecek) varken, dillerde zaman sayısı farklıdır. Mantıksal kategorilerin çevresi dil kümelerine göre daha geniş ve geneldir. Mantıksal ve dil kümelerinin öğeleri de birbiriyile örtüşmez.

Aristo'nun çizdiği dil manzarası (on kategori), dünyadaki dillerin sayısı kadardır. Bu farklılık beşeri düşünce ile insan dili arasındaki farklılığın doğal tablosudur. Ana hatlarıyla tekrarlanan bu kategorilerin temel öğeleri dile- söyleme indirgendikçe bariz bir biçimde fark artmaya başlar. Zaten "farklılık zenginliktir" özdeyişinin altındaki gerçek bu değil midir?

Bu retorik soruyu bir tarafa bırakıp meselenin başka bir boyutuna dikkat çekelim.

Acaba felsefe mi dilbilimindeki boşluğu doldurur, yoksa dilbilimi mi felsefedeki boşluğu doldurur? Doğa gibi bilim de, sanat da, bununla birlikte felsefe de, edebiyat da boşluk sevmez. Mesele şudur ki, felsefe dilbiliminin feza boşluğunu, başka bir deyişle soyut ve genel boşluğunu doldurur, dilbilimi felsefenin yer boşluğunu, başka bir deyişle somut boşluğunu doldurur. Bu karşılıklı zenginleşme hem de birbirini tamamlama, bütünleşme, olgunlaşma sürecinin de kendisidir diyebiliriz. İlahiyatçılar bu sürece Allah'a ulaşmak, ilahiyatçı olmayanlar ise mükemmeli yakalamak demektedir.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Biz dilbilimi sorununu her iki bilim alanının doğrultusu düzleminde irdelemekle konunun ayrıntılı araştırma tarihini değil, her iki bilim alanının kesişme alanında yapılmış önemli tespitlerin ışığında (Aristo, V. Humboldt Wendriyes, F. de Saussure, Wittgenstein, Chomsky, J. Derrida...) problemin belirgin özellikleri, vurucu noktaları öne çıkarılmış ve bilinmeyenlere de ışık tutulması amaçlanmıştır.

Demek ki:

-Bilgi enerjidir ve bu enerji insan bedenindeki kan dolaşımı gibidir. İnsanda ve toplumda bu sinerji olmasa, hiçbir değişim ve dönüşümden bahsedilemez;

-Mevlana'nın meşhur özdeyişi bilgi için de doğrudur: Bilgi hiçbir zaman görüldüğü gibi değildir ve olduğu gibi de görünmez;

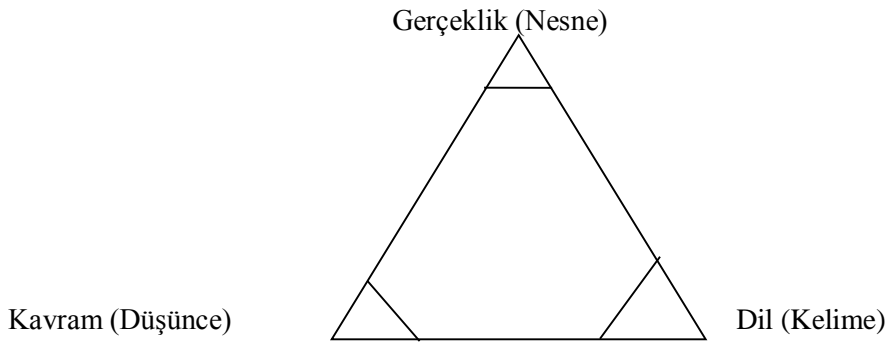
-Bilgi hem yönetir, hem de yönetilir;

-Ön bilgi, net bilgi, ihtimali bilgi, verilen bilgi, üretilen bilgi, değişen bilgi, değişmeyen bilgi, salt bilgi, göreceli bilgi, statik bilgi, dinamik bilgi, mahalli bilgi, bireysel bilgi, toplumsal bilgi, ilahi bilgi, aşamalı bilgi, üretken bilgi, ölü bilgi, basit bilgi, karmaşık bilgi, dolu bilgi, boş bilgi...

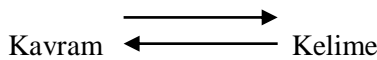
Bu tamlamalar bilginin bütün temel özelliklerini kapsamaktadır.

Bilimsel bilgi ile edebi- estetik bilginin birbirinden ayrılmasının, tanımlanmasının ve araştırılmasının tarafında olsak da, onlar arasındaki bağıllığı, eş değer değerlendirmenin örnekliliğini göstermeyi kendimize görev biliriz.

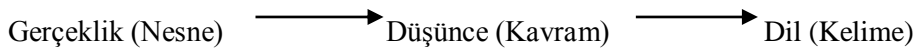
Biz gerçeklik (nesne), düşünme (kavram) ve dil (kelime veya sözcük) ilişkilerini aşağıdaki şemada olduğu gibi şekillendirmek sonra da ilişkinin özellikleri üzerinde durmak istiyoruz.

Bu şema süreci hareketliliği de yansıtmaktadır:

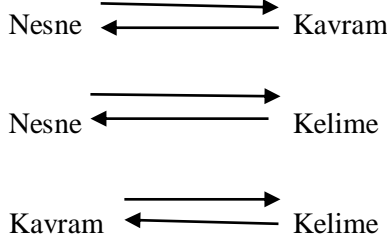
Normal alışılmış süreç yolu ise şöyledir:

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Normal (alışılmış) süreç ile birlikte mümkün süreç ise şöyledir:

Normalin (alışılmışın) dışı derken biz, duyduğumuz kelime çıkış noktası olabilir veya dokunduğumuz nesne yahut düşündüğümüz kavram sürecin başlangıcı olabilir. Sürecin üç boyutlu (üç köşeli) olması da normaldir. Sürecin iki boyutlu (köşeli) olması da mümkündür. Konuşmak normal durumu, düşünmeyi, hayal etmeyi, akla gelmeyi, dokunmayı, görmeyi, koklamayı temas etmeyi, duymayı alışılmamış durumları yansıtır.

Eylemlerin dünya dillerinde 15- 20 anlam türü vardır (zihni, dinamik, statik, düşünme, duyma, fiziki değişim, fiziki değişimsizlik, yer, zaman...). Psikolojik olması veya olmaması değişme doğurması veya doğurmaması, duyularla bağlı olması veya olmaması semantik (anlam) özellikleridir. Ortaya çıkan farklılık esasen dili ilgilendirir ve somut dilin gramer özelliklerine ayrı ayrı kategorilerde paradigmlar olarak yerleşir. (Olumluluk- olumsuzluk, çatı, kip, etken, edilgen, süreklilik- süreksizlik (anilik) vs.)

Bu kategoriler düşünce için önemli değildir. Önemli olsaydı 3000'den fazla dünya dili, düşüncede 3000'le çarpılacak kategoriler kadar mevcut olurdu. Hâlbuki bu böyle değildir. Düşünce geneldir, soyuttur, temel belirtilerin (elementlerin) tecessümüdür. Gerçeklikte de her şey soyuttur. Ne gerçekliğin somutluğu ne de düşüncenin soyutluğu dili ilgilendirmez. Çünkü dil birimi olarak kelime hem soyuttur hem somut, hem geneldir hem özel, hem tekildir hem çoğul.

Söyleyen (adresant) ve dinleyen (adresat) açısından da kelimenin anlamı değişmez. Ortadaki fark bilginin hem söyleyen hem de dinleyen tarafından bilinmesi (belli olması) veya bilinmemesidir (belli olmamasıdır).

Dialogik metinlerde bu açık şekilde gerçekleşmektedir. Ona göre de filozoflar arasındaki tartışma ayrıntıları (Platon- Wittgenstein, Aristo- Heidegger, Kant- Russell...) başka deyişle dil-felsefe konusu olmaktan daha fazla, felsefe- dil konusudur.

Dilbilimciler (Humboldt, Chomsky, Slyusareva...) bazen bu ayrıntılara girseler de düşünce, bilinç, içgüdü, sezgi; bu durum daha fazla mantık ve psikoloji açılarıdır. Ancak bu açıları dilbiliminden salt şekilde ayırmak da bilimsel bakımdan doğru sayılmaz. Mesela, L. Wittgenstein'in: "Düşünce dil oyununun bir bölümüdür" tezini anlamak imkânsızdır. Wittgenstein "düşünmek" eyleminin mantıksal kaynağını kesin olarak gösterir.

L. Wittgenstein'in dil felsefesi, değişen, mükemmelleşen düzlem içinde bakıldığı zaman anlaşılabilir.

L. Wittgenstein'in felsefi yorumlarını okudukça ve anlamaya çalıştıkça dilin ve bildirişimin kendi mekanizmasını (R. Jakobson, L. Hjelmislev, U. Eco...) unutmamak gerekir. Çünkü bildirişimin

kapsadığı söyleyen, dinleyen, bilgi, bağ, bağlam ve kod (üstdil, metalingual) kavramları dil- düşünce bütünlüğü için anahtar rolündedir.

Bundan öte intertextualite kavramı bu şemaya okuru da sokar. Aslında intertextualite metinle beraber, o metnin temeli olan düşünceye de yeni kapılar açar. Bunun yanı sıra dâhili söylem denen ses ve yazıda gerçekleşmiş dil varlığına da dilbilimi itinasız değildir.

Dâhili söylemle, düşünce- bilinç arasındaki ilişki dil ve düşünce konseptinin yeni bir düzlemidir.

"İnsan davranışı sadece on bin yıllık kayıtlı tarihin değil, derin tarihin, insanlığı yaratan genetik ve kültürel değişiklik toplamının ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Bence esas derinlemesine bakış açısına ihtiyacımız var. Sadece türümüzü daha iyi anlamak için değil, geleceğimizi güvence altına almak için..."(Wilson, 1999: 3 - 4).

Edward O. Wilson'un fikrine hak vermemek bizce mümkün değildir.

Dil davranışı ve genellikle dil fenomeni de böyle bir derinlik içinde öğrenilirse birçok mesele açığa kavuşturulmuş olur.

Dilin derinliği onun içeriğindedir.

Bu derinliği düşünce ve bilince bağlayan ilişki ve unsurlar iç içedir ve birbirini belirleyecek niteliktedir.

Bilinçaltının şekillenmesi dil olgusuyla ilişkilidir. Gerçeklikle kurulan bağın karmaşık nitelikleri ve değişen kapasitesi, algılamının kendine özgülüğü oldukça önemli meselelerdir.

Dilbiliminin yaklaşımı; felsefeden, sosyolojiden, mantıktan, psikolojiden farklıdır; dil sistemliliğine, onun yapısına, işlevine ve şekil özelliklerine yönelik olsa da, felsefi bakış açısı çeşitli anlam, şekil ve biçim katmanlarını açığa çıkarır. İnsanlar dilde kendi vurgulamaları ya da var oluşları için uygun bir mesken buldukları (Zhang Wei) için dilin felsefi boyutu, onun "Varlığın Evi" (Heidegger) olması farklı bir değer taşımaktadır. Bu bakımdan dil ve felsefe problemi veya dilbiliminin felsefi temelleri başka farklılıkla ortaya çıkmış olur (Wei, 2013: 163- 164).

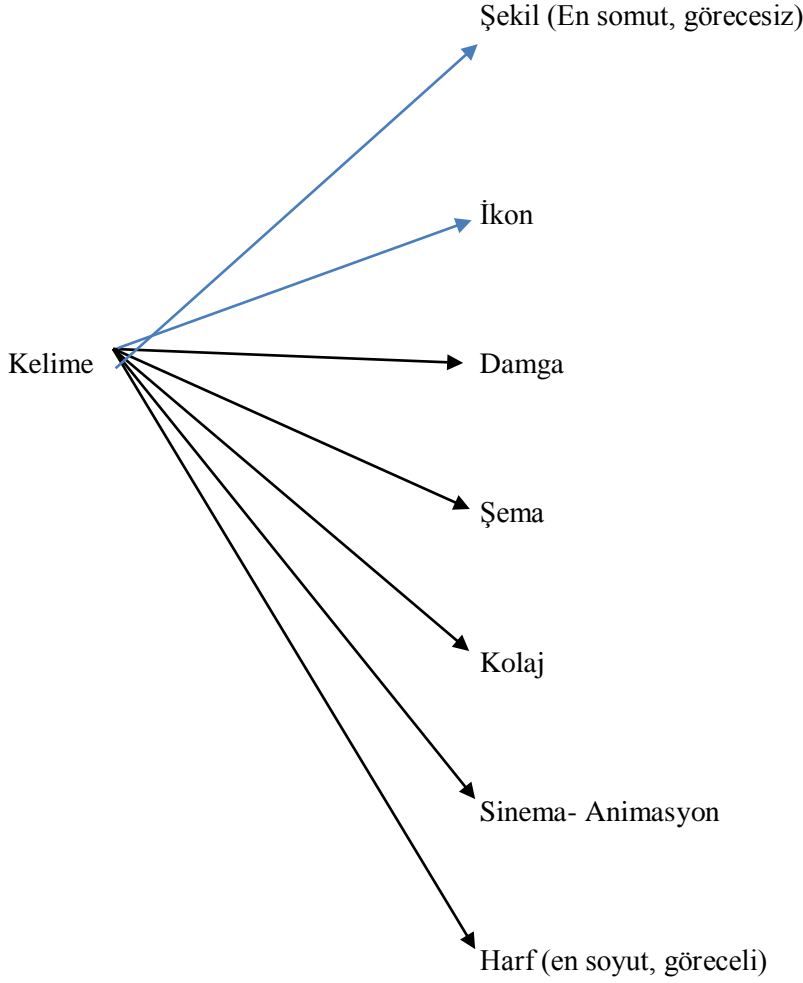
"Konuştuğumuz şey, dil, her zaman bizden ileridedir. Bizim konuşmamız dili sürekli olarak izler. Böylece bizler, sürekli konuşmak için içinde yetiştiğimiz ve alındığımız şeyin devamlı olarak gerisine düşeriz... Dilin en otantik konuşurları olan düşünürler ve şairler bile kendi oturdukları evin (varlığın evinin) mimarları ve sahipleri değildir. Yalnızca bekçileridir."(Heidegger)

Dili yaratan, dil üzerine çalışan insanların dil ve felsefe üzerine söyledikleri, filozofların ve dilbilimcilerinin araştırmalarından eksik sayılmaz. Doğuda Mevlana'nın, Yunus Emre'nin, Fuzuli'nin, Hafız'ın; Batıda Dante'nin, Puşkin'in, Shekespeare'nin, Erasmasus'un dilin felsefesi üzerine söyledikleri özdeyişler ve kelimeler ayrı bir araştırma konusu olarak değerlendirilebilir.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Nesne- Kavram- Kelime üçgenindeki şemanın bu şekildeki devamı çok uzun bir zamanı ve tarihsel gelişimi (ikon, damga, harf...) kapsamakla beraber, aynı zamanda çağdaş ipostas (şekillendirme) kültürünü de kapsar. (sembol, şema, kolaj, sinema, animasyon...)

Kelimenin işaretlere dönüştürülmesi insan zekâsının art zamanlı ve eş zamanlı soyutlaştırma sürecinin sonucu olarak değerlendirilebilir.

"Dil bir çağrı; dil bir mübadeledir... Açıktır ki, dil iletişimidir de. O, enformasyonu iletir. Fakat yalnızca enformasyon iletmek için konuşuyorsak, ilişkilerimiz büyük ölçüde yoksul ilişkiler demektir. Dil belirsizdir, enformasyon ileticidir fakat aynı zamanda içeriksiz, çatisız görünmeyen ve akış halinde bir evrendir..." Söylenmiş bulunan şey, söylenmek istenen şeyi gizler ve diğer taraftan bazen, söylenmiş şeyi açığa çıkarır. O, insani ilişkilerde, dilsiz gerçekleşen şeyden çok daha göz kamaştırıcı ve kompleks bir şeyi harekete geçirir. Dil yalnızca, bu ilişki için, bu ilişki içinde ve bu ilişki nedeniyle var olur... Dil bana benzeyen, bana benzemeyen ve benden farklı olan kişinin hayret düşürücü keşfini içerir. Aynı zamanda hem benzerliğe, hem de farklılığa ihtiyaç duyarız. Sizin konuştuğunuz diller aynı dili konuşur, konuşurken sizin kullandığımız kodlarla aynı kodları kullanırım. Fakat söylemem gereken şey, söylememiz gereken şeyden farklıdır. Bu farklılığın varlığında ne dil, ne de diyalog mümkündür.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

... En yalın söz bile... her türlü çağrışımı içerir. O, gizemli bir şekilde, göz kamaştırıcı bir gökkuşağını, bir yankılar yığını şekillendiren çok sayıda imajı hatırlatır... Dil çağrışımlarla ve imajlarla işler. O, kendisini, temel yapısı zarif, sağlam ve yoğun; sınırsız ölçüde ince bir örümcek ağının merkezine yerleştirir (Ellul, 1998: s. 33- 35).

Dil, düşünce, duyum ve gerçeklik kapsamında J. Ellul'un fikirleri dikkat çekicidir. Özellikle onun vurgu yaptığı farklı açılardan irdelediği dilbilim kavramlarıyla felsefi kavramların karşılaştırılması, fark koymaksızın analize yönlendirilmesini önemli bulduk. Bu saptamalar üzerinden eleştirel bir bakışla yapılabilecek analizlere ihtiyaç olduğunubelirtmek istiyoruz.

Bu analize R. Jacobson'un altı ögeli bildirişim modeli, L. Wittgenstein'in "Felsefi Araştırmalar" eseri, U. Eco'nun "Olmayan Yapı", N. Chomsky'in "Dilin Mimarisi" kitaplarında sunulan konseptler de ilave edilirse dil ve felsefe konusu farklı bakış ve yönlerden araştırma konusu olabilir (Jacobson, 1985; L. Wittgenstein, 2003; Eco, 1998, Chomsky, 2014).

Her kelime bir manzaradır, bir şekil, bir görüntüdür.

İtiraz edilebilir ki, soyut kelimeler; maddi olmayan, beş duyu dışındaki sözlerdir. Doğrudur, ancak unutmayalım ki, namus, vicdan, hayâ, helal, haram... kimi kelimelerin şekli, o dilde konuşan ve herhangi bir dilde konuşan için ayrı bir manzaradır.

Burada kullandığımız manzara sözcüğü Saussure'un meşhur şemasını inkâr etmez. Manzara göstergenin açık bir düzlemde yorumlandığı gerçekliktir.

Biz, "namus" kelimesini söylerken, başında namusla bağlı bir durumu, bambu derken Afrikalı'nın, hurma derken Arap'ın, soğuk derken Rus'un beyinde gerçekleşen şekil çağrışımından söz etmekteyiz. Kelimeler dünyasında çağrışımsallık şekil, biçim, sentaks düzlemindeki çağrışımından farklıdır.

İmgelerin grameri, kavramların oluşumu ile onların nasıl birleştirildiğini kapsar. Dilin ritmine uygun imgeler insan hayatında sanal olanla somut olanı, hem de onların kendilerine özgü belirtilerini, eylemlerini birleştirmiş olur. Hissetmek ve düşünmek sınırlarının birbirine karıştığı ve garip bir durum yaşattığı bu kelime ve yazı manzarası şekil manzarasından farklıdır. Wittgenstein'in dakiklikle yazdığına bir şey ilave etmek çok zor: "Bizim dilimiz en baştan nasılsa bir şekil çeker. Bu şekli ne yapmalı, onu nasıl kullanmalı? Bunlar açıklığa kavuşmaz, belirsizlik içindedir. Kanaatimiz odur ki, eğer biz söylediğimiz sözleri anlamak istiyorsak, onları araştırmalıyız. Şekil bizde öyle bir tasavvur yaratmışsa da, bize belli bir uygulama gösterir. Ve böylelikle bizi esir alır." (Wittgenstein, 2003: 480).

...Satrançta olduğu gibi dilde de mevcut durum önemlidir mantığına dayanan E. Koserin deyişiyle, "Çağdaş dilbilimi problem, tasavvur ve argümanların ayrı ayrı alanlarını kapsamakla kendinde ezoterik (esopterikos- dahili, gizli, saklı) bilgileri de içermektedir (Koserin, 2006: 11). Buradaki bilgi terimi aynı zamanda düşünce, sezgi, bilinçaltı ve bilinçsizlik ve bunların dildeki realitesidir.

Düşünce ve bilincin temel analiz argümanları dilin olgularına dayanmaktadır.

... İnsan sözle iletişim kurar. Sözle düşüncesini, his ve duyu zenginliğini, deneyimini insanlığın belleğine yayar.

Dünyanın sırrı, yaşamın büyüğü de sözdür. Doğanın ve insanın sorularına ayna tutan sözü öğrenmek, idrak etmek; insanı, dünyayı, Allah'ı idrak etmek demektir. Sözün derinliklerine indikçe düşüncenin derinlikleri de ortaya çıkar.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Aşağıda verdiğimiz F. de Saussure dikatomilerini (karşıt ikilemler) dikkate almadan dil-düşünce ilişkilerinin özüne varmak zordur:

- sistem(lilik) - sistemsiz(lik)
- eşzamanlılık (senkroni) - artzamanlılık (diakroni)
- dil (langua) - söylem (parole)
- dikey değişme (paradigma) - yatay birleşme (sentagma)
- kavram (semantik) - ses imgesi (akustik)
- dahili dilbilim (interlanguistik) - dış dilbilim (extalanguistik)
- nedenlilik - nedensizlik
- çizgisellik (linearite) - çağrışımlılık (assosiativ)
- analojilik - anomalilik
- değişmezlik (statiklik) - değişenlik (dinamiklik)
- bireysellik - toplumsallık
- sanallık (potensiyellik) - gerçeklik (realite)
- mantıksallık - psikolojiklik
- genellik - özellik
- objektiflik - subjektiflik
- rasyonellik - emosionallik
- form (biçim) - süreç
- soyut - somut
- normluluk - normsuzluk
- tarafsızlık - taraflılık
- sistemlilik - süreçlilik

Bu dikatomilerin bir kısmı üzerinde Saussure ayrıca durur ve onlar temel karşıtılıklardır. Başka kısım açıklamalarla belli olur veya sıradan dikatomilerdir.

F. de Saussure'in dil konsepti için anahtarı dil- söylem dikatomisinin üç açısı önemlidir:

1. Algılama (gnoseolojiklik) kuram açısı,
2. Nesnellik (ontolojiklik),
3. Faydalılık (pragmatiklik).

Bu üç açının her birisinin kendi iç sınıflandırmaları vardır. Onları dil göstergesi şemasında göstereceğiz.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

"Dil insanda değil, insan dildedir" konseptine dayanan F. de Saussure gösterenle (dil işareti), gösterilen (nesne) arasında motifleme görme liguistik göstergenin yapı modelinde iki ilkeyi ön plana çıkarır: Nedensizlik ve çizgisellik.

Nedensizlik yalnız dilbiliminin değil, göstergebilimin de temel ilkelerindedir.

Ögelenmiş söylemler (sans language articule) bir sosyal olay olduğundan insanın kendisi de bu sosyal ortam içinde mükemmelleşir, olgunlaşır. Bu bakımdan iki tespit önemlidir:

1. Dil, toplumun benzeri olmayan fenomendir (görüngesidir);
2. Dil, anlamaya, anlatmaya, algılamaya hizmet eden en temel araçtır.

F. de Saussure kuramında değer veya değerlilik temel halka olarak bilinmektedir. Biz konudan uzaklaşmamak için değer(lilik) kavramının E. Durkheim ve H. Tarde kadar uzanan onlarca tanım ve yorumu üzerinde durmuyoruz.

Bizim amacımız F. de Saussure'un "Değer(lilik) anlam unsurudur fakat anlamı da değer olarak anlamak gerekir" saptaması ışığında liguistik göstergenin şemasını vermek ve o doğrultuda dil- düşünce ikileminin özünü göstermektir. Biz bu araştırmada F. de Saussure adına, İngilizcede 3 cilt yayınlanan ve geniş açıklamalarda bulunmuş R. Engler'e ve Rus genel dilbilimci N. A. Slyusareva'ya da dayanarak araştırmamızı sürdürdük (Koerner, 1973; Slyusareva, 1975).

Dil ve düşünce, dil ve söylem kapsamında analiz aşağıdaki üç belirleme ve açıklama açılarına dayanmaktadır:

1. Algılama (İdrak) Kuram Açısı:

- 1.1. Genel ve tekil
- 1.2. Soyut ve somut
- 1.3. Temel ve temel olmayan
- 1.4. Öz (mahiyet) ve olay
- 1.5. Öz (mahiyet) ve yasa (kanun)
- 1.6. Anlam ve şekil (form)
- 1.7. Zaruret ve Tesadüf (rastlantı)
- 1.8. Nicelik ve nitelik

Bunların ilk altısı daha önemlidir.

2. Varlık (Maddi)- Gneseoloji Açısı

2.1. Psikolojik- Fiziksel (Fizyolojik Sanal- Aktüel, Potansiyel Gerçekleşme, Betimlenen- Betimlenmeyen, Yaratılmış - Yaratılan, Pasif - Aktif, Akılla Kurulma - Akılla Kurulan)

- 2.2. Sistem- Metin (Sistem- İşlev, Paradigma- Sentagma)
- 2.3. Aynı Cinsli- Farklı Cinsli
- 2.4. İnvaryant- Varyant (Sabit- Değişen, Dayanıklı- Dayanıksız)
- 2.5. Bütün- Hisse (Kısım)
- 2.6. Süreç- Kuant Süreç

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

2.7. Düşünce- Bilinç

3. Pragmatik Açı karşıt ikileşmeleri ön görür:

3.1. Sosyal- Bireysel, İletişim Aracı- İletişim Süreci, Araç Sistemi- Araç Sistemini Yönetenler, Otomatizm- Özgürlük,

3.2. Usual (Sabitleşmiş İlişkiler, Alışmalar)- Okkazyonel

3.3. Kod- Bilgi

Bu karşıtlı ikileşmeler daha geniş ve derin araştırma için kapı açan kuramsal bakış olarak değerlendirilebilir.

Yeri gelmişken Sovyet zamanında akademisyen N. Marren'in Yafes Teorisi (sal, ber, yan, roş unsurları temelinde dünya dillerinin akrabalığı ve sınıflandırılması) I. Stalin'in ideolojik dilbilimi diyebileceğimiz araştırmaları neticesinde 25- 30 yıllık araştırmalar cümleten ve "Dil ve Düşünce" konulu yüzlerce kitap, mecmua, makale silinip atılmıştır.

Belki de 60- 70 yıldan sonra o döneme ve o bilimsel yazılara yeni bir bakışla yeniden göz atma zamanı gelmiştir.

Dil ve düşünce bakımından F. de Saussure'un tespitlerini aşağıdaki biçimde somutlaştırabiliriz:

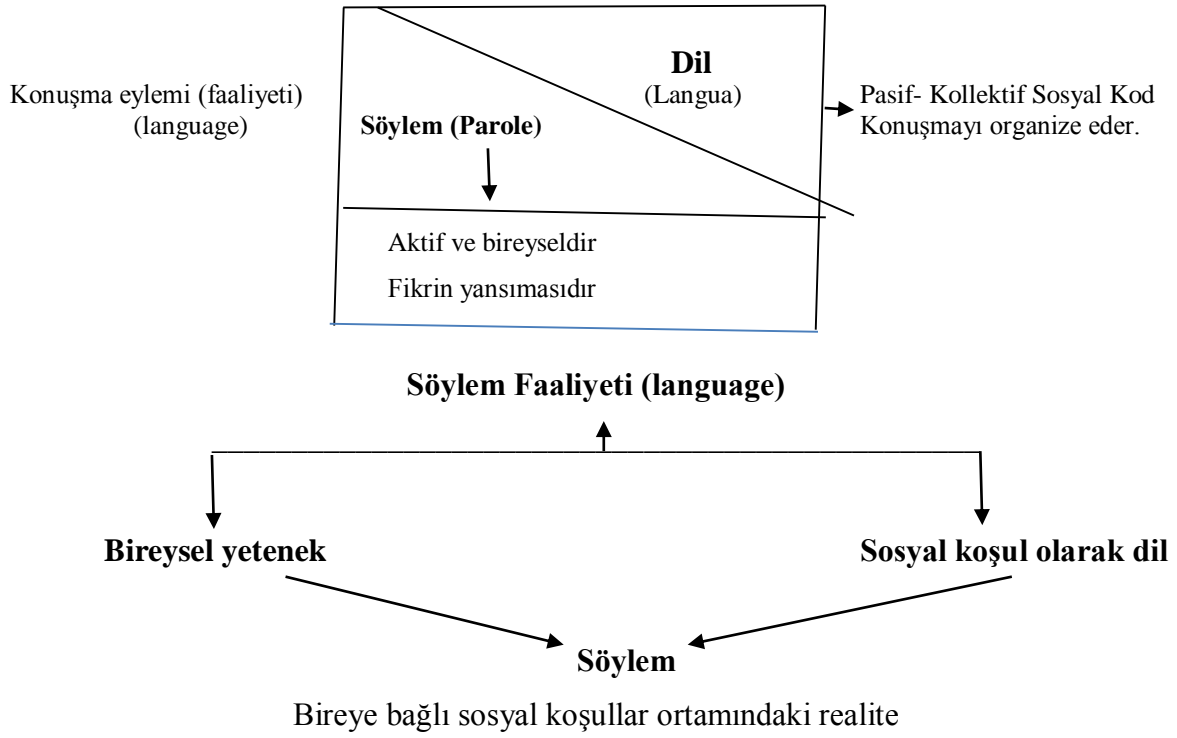
- F. de Saussure'un "Genel Dilbilim Dersleri"nde dil ve felsefe, dil ve düşünce problemleri dilin sistemliliği, yapısal dilbilimi ve dikatomiler bağlamında araştırılmış ve ortaya yeni bir doktrin konmuştur,

- Şekilsiz (formsuz) söylem zincirinin sesleri, genellikle bizim düşüncemiz de psikolojik açıdan şekilsizdir (formsuzdur).

Ögelenme yalnız dilde gerçekleşebilir ve düşüncenin konuşma sesleriyle birlikteliği birimlerin farklılaşmasının nedeni olur. Sistemin her ögesi küçük bir parçacık olarak ortaya ve ses idelerinin işareti olur. F.de Saussure'un meşhur karşılaştırması ortaya çıkar. Bir beyaz kağıdın yüz tarafı fikri, arkasıysa sesi ifade etse de onları kesip ayırmak mümkün değildir. Yalnız soyutlaştırarak onları birbirinden ayırabiliriz. "Bu birliktelik tözü değil, şekli gerçekleştirir." (F. de Saussure) Sistemin büyüklüğü önemlidir.

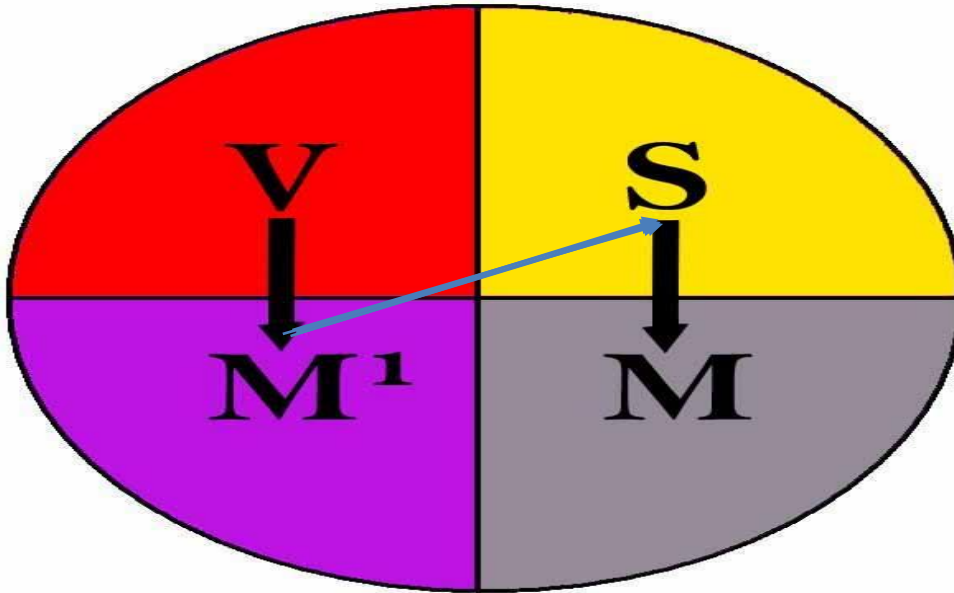
- Çizgisellik, gösterilenle gösteren arasındaki ilişki görecelidir.

- Göstergenin ideal ve maddi tarafları arasındaki fark yavaş yavaş silinir ve F. de Saussure idealle maddi olan arasındaki farklılığı ses ile psikolojik olan arasındaki farkı birebir ayırmaz. Bu onun maddeci olduğunu değil, paradoksal bakış açısını yansıtmaktadır. ancak bu meselede birçok soru işaretinin olduğunu da unutmamak gerekir.

1

3

2

4

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

1. Dil sistemi- Gösterge Değeri (V)
2. İdeal ve Bilinçte Yerleşme- Maddenin İşareti (İmgesi) (M¹)
3. (Düşünceye) Geçit- İşaretin Anlamı (S)
4. Konuşmaya (Söyleme) Geçit- Göstergenin Maddileşmesi (M)

Dilin sisteminden veya göstergenin değerinden (değerliliğinden) ideal düzlem ve maddi olanın imgesi olarak bilinç girer ve oradan düşünceye veya göstergenin anlamına ulaşır. Sonra da nihai olarak söyleme veya maddi olarak gerçekleşen söyleme girerekilişimi gerçekleştirmiş olur (Slyusareya, 1975: 16- 26).

Argüman; sürecin, ilişkinin, oluşumun kaçınılmaz veya muhtemel olduğunu düşündürecek gerekçeler öne süremiyorsa, o zaman sunulan argüman yanıltmaca olabilir. Bu anlamda dilin sistemliliği, yapısal özellikleri, işlevsel mekanizması, bilinç- düşünme olgusu ve süreci ile koşullanır. Bunların her ikisini de öğrenen argümanlar gerekçeleri, sonuçları, süreci, karşılaştırmalı analiz etmekle felsefenin de, dilbiliminin de temel kategorilerini araştırırlar.

***

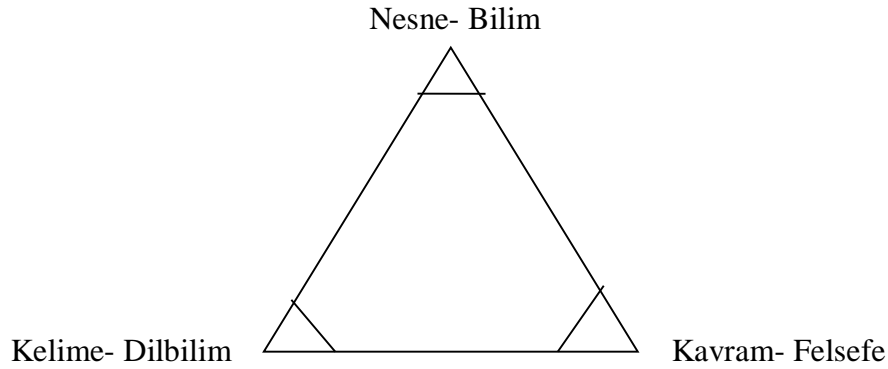
Dilciler dilin, filozoflar felsefenin sorularını sorma eğilimindedirler.

Dili öğrenmek dilin bütün meselelerini sorgulamaktır. Felsefeyi öğrenmek hikmet ilmini sorgulamaktır. Dilden felsefeye bakmak, özelden genele, somuttan soyuta bakmaktır.

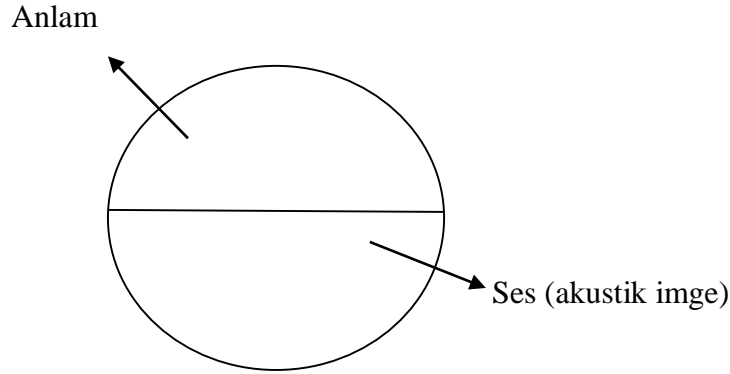
Felsefeden dile bakmak gerçekleşmiş olanı izlemek, düşüncenin maddi kabuğunu algılayabilmektir.

***

Bir üçgende görüntü olarak kelime- dilbilimi, nesne- bilim ve kavramı- felsefeyi şematikleştirenler haklıdır:

Nesneden kavrama, kavramdan kelimeye akış karşılıklı diyalektik ilişkilerle şartlanan bir süreçtir. Kelimenin (dilin), ses (akustik imge) ve anlamı birleştiren şemasını F. de Saussure böyle bir şemayla vermekle dil göstergesinin özünü visual şekilde ifade etmiştir.

Dil göstergesinin bu doğası dil ile felsefe ilişkileri için de ipucu vermektedir. Sonra F. de Saussure'un bakış sisteminde göreceğimiz ikili karşılaştırma dil ve düşünce açısından daha derin araştırmalara yol açmıştır.

Dil ve düşüncenin karşılıklı ilişkisinin ilk olgun yorumu ve analizi W. Humboldt kaynaklıdır. 19. yy boyunca Avrupa'da dilin felsefesinin objesi, genel gramer gibi algılanmış dil tekniği; düşünce, fikir teknolojisi olarak değerlendirilmiştir.

Dilbilimi araştırmalarının boyutu ekollere ve yöntemlere göre değişir. Humboldt ve yeni Humboldtçuluk, klasik Yunan felsefesinden sonra dilbilimin daha fazla bağlı olduğu alan olarak dikkat çeker. Daha sonra modern dilbiliminin temelini atan F. de Saussure'un yapısal teorisinin felsefi dayanak ve tutanakları, bu ekolün önemli bir dalı olan glossematikanın, Prag Ekolü'nün, Amerikan Deskriptiv Ekolü'nün, postmodern dilbilim ve yayınbilim araştırmalarının önemini göstermek gerekir.

V. Humboldt ve F. de Saussure'den gelen bilimsel gelenek yeni çağda dilbilim ekollerinde (Prag, Danimarka ve Amerikan Ekolü'nde) modern ve postmodern dilbilimleri ve filozofların eserlerinde, L. Wittgenstein, M. Heidegger, N. Chomsky, J. Derrida... tarafından geliştirilmiş ve yeni boyutlarına taşınmıştır.

Modern dilbiliminde, dil birimlerine, özellikle cümleye dayalı bakış sistemini F. de Saussure dağıtmış ve dil felsefesini, dilin varlığının göstergesel mahiyeti olarak yönlendirmiştir.

Metin dilbilimi ve metin felsefesi Saussure'in bakışlar sisteminin dışında kalmıştır. Saussure'in bize erişen bilimsel mirası içinde yer almamıştır. 20. yy başlarında Saussure'u tanıyan bilim adamları onu, karşılaştırmalı dil uzmanı olarak tanıdılar ve değerlendirdiler. onun "Hint-Avrupa Dillerindeki Ünlülerin ilk Dizgesi Üzerine" eseri o zaman oldukça meşhurdu.

Saussure dil felsefesine karşılaştırmalı- tarihsel yöntem penceresinden değil, varlık felsefesi açısından, dil göstergesinin felsefi özü açısından yaklaşmaya önem vermiştir. Gnoseolojik, ontolojik ve pragmatik açılar Saussure'in dil felsefesinin geniş ve zengin manzarasıdır.

Saussure'in politik, ekonomik ve sosyolojik doktrinleri ile tanışması da önemlidir. (Tard, Durkheim, D. Ricardo, K. Marx)

Saussure'a göre dil, felsefe olmaktan ziyade satranç, matematik ve mantıkla işlevini ve işleyişini gerçekleştiren büyük bir doğal sistemdir. Ama satrancı da, matematiği de felsefesiz düşünemeyiz.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Felsefe soyut düşüncenin, sonsuz programı ve varyantı olan oyunun metadilidir. Burada oyun kavramı alışılmış anlamda değil, bildirişim sürecinin oyun mantığıyla yasaklar ve kurallar, değişen değerler, şekil farklılıkları ve anlam zenginliği demektir.

Felsefe bu karmaşık ve sıralı, koşullanan ve koşullanmayan birim, olgu ve durumların havasıdır. Bu hava olmasa bütün sistem anlamsız ve ruhsuzdur diyebiliriz.

F. de Saussure, "Bakış açısı objeyi belirler, obje bakış açısını değil" derken, idealist bir bakış açısını değil, dilin yorumlanması zor olan hermeneutiğe gelmeyen içine saklı özelliklerini vurgular ve insan düşüncesinin maddiyatından, görünürlükten uzak çok çok geniş, zengin bir sonsuzluğu gösterir.

F. de Saussure'in ünlü eserinde bir kere de olsun "felsefe" kelimesi kullanılmamaktadır. Felsefi karakterlerin Aristo sıralamasına da rastlamamaktayız. Uzun uzun felsefi yorumlar ve ağır terimler de yoktur.

Peki ne vardır?

-Saussure'u derin, kısa anlamlı tanımı, açıklamaların özünde felsefi ruh ve felsefi bakış açısı vardır.

-F. de Saussure'de dil felsefenin içinde değil, felsefe dilin içindedir.

-F. de Saussure'un dil göstergesinin şeması, dil değerliliği konsepti ve o zaman bilimde bir ilk olan, bugünümüzde yalnız dili, edebiyatı, sanatı değil, bilimin aşağı yukarı bütün alanlarını kapsayan semiyoloji teorisi; dil felsefesinin yeni alfabesi, yeni kodu olarak bilinmekte ve kabul edilmektedir.

-F. de Saussure dili modelleştirmenin ilk örneğini vermekle devamcısı olan ekoller ve dilbilimciler için dil felsefesinin yeni kapısını açmıştır.

-F. de Saussure'in dil felsefesi, yaşayan; canlı, övülen, dayanılan, eleştirilen, devam ettirilen sistem olarak yaşamaktadır. Yarın da bu yaşamın süreceği kuşkusuzdur.

Mesela yapıbozuculuk (J. Kristeva), yapı teorisinin tam tersi olsa da, onun başka düzlemde ve farklı mantık içinde onaylanmasıdır.

F. de Saussure'in dil kuramında felsefenin önemi üzerine çok şey söylemek ve araştırma gerçekleştirmek mümkündür. Bunu yapsak da yapmasak da bir sıra önemli argümanları dikkate almamak olmaz. Öncelikle şunu bilmeliyiz ki, Saussure evinde ve kütüphanede oturup uzun uzun araştırma ve inceleme yapmamıştır. Onun bütün teorisi 4- 5 yıllık ders notlarıdır. Öğrencileri C. Bally ve A. Sechehaye'nin not aldığı dersler, yüz yıldan fazladır tartışılır, analiz edilir, eleştirilir. Bu araştırmalar için de filozoflar (B. Russell, L. Wittgenstein, E. Cassier, G. Frege...) ve dilbilimciler (A. Sechehaye, C. Bally, R. Jakobson, L. Hjelmislev...) ayrıca semiyotikler (L. Strauss, C. Pierce, W. Morris, A. J. Greimas...) ve muhtelif bilimlerin ünlü araştırmaları ve incelemeleri mevcuttur.

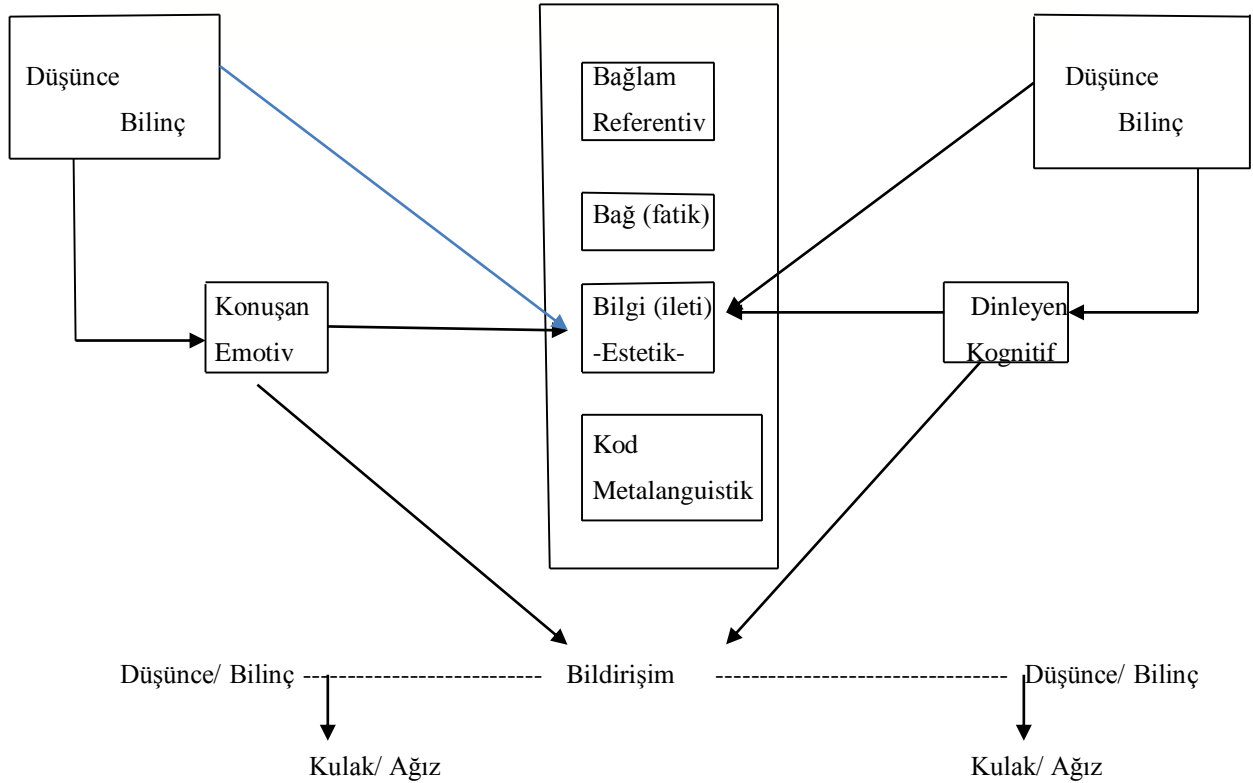
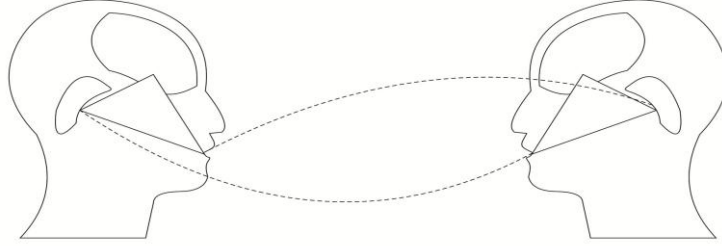
Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

A

B

Altı ögeli bildirişim veya iletişim; düşünceden/ bilinçten ayrılmamaktadır. Buna göre de R. Jakobson şemasını F. de Saussure ardışık şekli ile eş eklemli birleştirmek gerekir.

Düşünce/ bilinç ayrıntılarını psikoloji ve felsefe, kulak ve ağzın ayrıntılarını fizyoloji ve fizik bildirişiminin ayrıntılarını yani bizim alanımızı, dilbilimini öğrenmektedir.

Dilbiliminin merkez objesi bilgi ve bilginin dil birimi aktarımlarıdır. Sentaktik ve semantik bakış açısı önemlidir. Ses, morphem, leksem, cümle ve metin sistemleri araştırılmakta ve incelenmektedir. Edebiyat ve poetikanın objesi bilgi merkezlidir. O ögeler yapı ve işlev bakımından yardımcı rol taşırlar. Araştırma amacına dayalı olarak her öge inceleme konusu olabilir. (Konuşan, bağlam, kod, dinleyen)

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Mesela R. Jakobson poetik- estetik işlevi merkeze çekerek kuramsal ve somut araştırmalar gerçekleştirir. M. Bahtin, R. Barthes, Y. Lotman, J. Derrida gibi isimler ise estetik amaçla beraber diğer öğelerin fonksiyonları üzerine durarak yeni bakış açıları ve yöntemler oluşturmuşlardır.

Bu açılardan hiçbiri bilinç/ düşünce sisteminden ayrı değildir. İster bireysel, isterse de toplumsal dil faaliyeti düşünce/ bilinç faaliyetinden ayıramaz.

Artık F. de Saussure sembolik kaynak ve kuramsal taban olarak dünyaca kabul edilmiştir.

F. de Saussure'in filozoflara, sosyologlara isnat etmesini net şekilde belirlemek imkansızdır. fakat öyle felsefi, sosyolojik ve ekonomik gerçekler vardır ki, onlarsız Saussure'in bilimsel sistemini ve konseptini açıklamak imkansızdır.

F. de Saussure'in felsefi temeli incelenirken onun göndermelerini, kuramsal alıntılarını görmesek de, onları somut olarak bilmemek de; mantık ve tarih olarak Humboldt'u ve Durkheim'i dikkate almamak olmaz.

Bu bakımdan Saussure'in lengüistik sisteminde anahtar rolü taşıyan değerliliklerdir. Dil göstergelerinin değerliliğini anlamak için dil (lingua) ve söylem (parole) ikili karşılaştırma düzleminde üç belirleme bakış açısı ortaya koyar: 1. Algılama (idrak) belirlemesi, 2. ontolojik (nesnellik, varlık) belirlemesi, 3. Pragmatik belirleme.

Her kelimenin bir genetik belleği vardır. Bu bakımdan da kelime daha ziyade insanın kendisine benzer. Doğan, yaşayan ve zamanı gelince ölen insan da sözcüye benzer. Bellek kelimenin halk içinde, halk edebiyatında topladığı değer bütünüdür. "Dede Korkut Kitabı"nda Yunus Emre'de, Baki'de, Fuzuli'de Şeyh Galip'te... kullanılan kelimenin modern çağda ayrı ayrı söz sanatçıları tarafından kullanılması anlam, şekil, yapı bakımından söylem, söz (parole) şeklinde olsa da, toplanmış diğer dile özgüdür.

Dildeki kelimelerin belleği bu bakımdan dikkat çekmektedir.

F. de Saussure'un dilin değerlilik şeması bu bakımdan da önemlidir.

Düşüncenin enerji kaynağına, dilin enerji üretimine veya düşüncenin kumanda merkezine, dili icra mekanizmasına benzetmek meseleye dar kapsamda yaklaşmak demektir. Zekâ kullanılmasının önündeki hiçbir engeli tanımaz. Kelimelerle düşünmek, kavramlarla düşünmek demektir. Zeki, hedefsizliği kaldıramadığı gibi boşluğu da kabullenmez.

Dil de bir şekilde böyledir. Dünyada kelime varlığı bakımından zengin diller vardır. Kelime sayısı nicelik bakımından değil, aynı zamanda nitelik bakımından da önemli bir göstergedir.

Edebiyatın, bilimin, iletişim araçlarının, çevirinin gelişmesiyle bir milyonluk kelime hedefine ulaşma arasındaki mesafe doğru orantılıdır.

İnsan dili, insan dini gibidir. Fıtratında olanı din, sisteminde; potansiyelinde olanı dil, zamanı gelince gerçeğe dönüştürebilir.

N. Chomsky'in "Dil ve Zihin" araştırmasında dilbilimin zihin incelemesi üç zaman düzleminde incelenir: Geçmiş, günümüz, gelecek.

Doğal dillerde biçim ve anlam, dilin biçimsel yapısı, dilbilim ve felsefe, dilbilim ve insanın yetenekleri üzerinde ayrıca durarak ilginç tespitlerde bulunmuştur (Chomsky, 2014).

İnsan fikirlerini konuşmadan, uzak mesafeden okuyabilen parapsikolojik deneyimlerin dil ve düşünce konseptinde açtığı ve gelecek zamanlarda da açabileceği sınırlar ortaya konuldukça dil ve düşünce sorunu üzerindeki sislerin kalkabileceğini düşünmekteyiz.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

1960- 1980'li yıllarda N. Chomsky ve onun devamcıları oldukça popülerdi. Matematik yöntemlerinin kullanılması, yeni kavramların getirilmesi, üretici- dönüşümsel dilbilimi, dil mimarisi, zeka ve dil modelleri, dolaylı ve dolaysız kurucular... eleştirel sistem kurması onun başında durduğu akımı popüler hale getirmiştir. Bu yeni dilbilgisi örneğinin aşamaları zaman zaman dil ve düşünce, zeka ve bilinç sorununa yeni bakışı da gündeme getirmiştir.

Chomsky'in "Sentaktik Yapı" (1957) kitabı, dilbiliminde devrim sayılır. Bu kitap dönüşümlü dilbilimin metodunun temelidir.

Chomsky, uzman dilbilimcilere yaptığı konuşmasına "dil yetisi" kavramını açıklayarak başlıyor. Dil yetisi, görme yetisi gibi belli bir işe yönelmiş bir dil organı olarak düşünülebilir; ancak dil organı, herhangi bir 'yer' belirlenmeksizin beynin bir işlevi olmasının yanı sıra, bedene ait bir işlevdir. Dolayısıyla dil yetisi, başka sistemlerin üzerine eklenmiş bir şeydir. Dil, "sonsuz sayıda ifade üreten bir sistem"dir ve bu nedenle bir dilin kuramına "üretici dilbilgisi" denir. Dil yetisi tarafından üretilen ifadeler, "ses ifadeleri" ve "anlam ifadeleri" olmak üzere ikiye ayrılır. Ses ve anlamdan oluşan bir ifade, iki simgesel nesneden oluşuyor demektir. Bu nesnelere, dil yetisiyle beynin başka sistemleri arasında bir "ara yüz" olarak düşünülebilir. Sesin simgesel nesnesine duyu-motor sistemleri aracılığıyla, anlamın simgesel nesnesine ise kavram-niyet sistemleri aracılığıyla erişim sağlanır. Dolayısıyla dil, sadece biyolojik olarak beynin işlevlerine indirgenemeyecek, adeta tüm bedenle ilişkili kompleks bir yapıdır. Örneğin, çocuk bedensel işlevin bir yansıması olan "tırmanma" kavramına soyut anlamda sahiptir ve bunun şu ya da bu şekilde telaffuz edildiğini zaman içerisinde öğrenmek durumundadır. Dil yetisinin aldığı belli bir durumdan daha farklı bir şey olmayan diller, beyin-beden işlevleriyle ilişkili bu karmaşıklığın yanı sıra son derece basit ve birbirine benzer olmalıdır. Üretici Dilbilgisi Kuramı, son yirmi yılda geliştirdiği "İlkeler ve

Parametreler" yaklaşımıyla Geleneksel Dilbilgisi Kuramı'ndaki kuralların ve dilbilgisi yapılarının yapay kategoriler olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla dillerin kural ya da dilbilgisi yapıları tamamen itibaridir.

Rus Dilbilimcisi D. Andreyev, "Chomsky ve Chomskycilik" adlı yazısında eleştirel bakışla Chomsky'in dil felsefesinin analizini yaptıktan sonra onun zaman zaman kendi konseptinden imtina etmesini meselelerde tereddütlü pozisyonunu ve aşırı soyut bakış açılarını eleştirerek onun zayıf taraflarını da gösterir. Dünya dillerinin tarihini ve tipolojisini zayıf bulmakla, felsefeyi temeller uydurmakla suçlar (Andreyev: 257- 283).

...Rus göstergebilimci ve folklorist I. A. Çernov, düşünce tarzı ve kültür tipi arasındaki ilişkiyi belirlerken dil faktörünü ön plana çekerek O. Spengler'in eserlerine dayanarak M. Hauser'in ve P. Sorokin'in konseptlerin sentaktik, semantik ve pragmatik bakımdan analizini yapar. Bu analizde G. Velfli'nin sentaktik açısı, P. Sorokin semantik açısı, M. Hauser ise pragmatik açı parametreleriyle incelenir. Bu analizde, araştırmada G. Velfli'nin, F.de Saussure'la, Prag Ekolü araştırmalarıyla, M. Bahtin'in ise M. Hauser'in doktrinleri ile sesleştiğini vurgulanmaktadır (Çernov, 1976: 32 -70).

İntibah devrinin çizgisel ve uyumlu çizgilerinin belirli düşünce şekliyle Barokun zamanca arası, asimetrik belirsizliğini karşılaştırınca, çok yapılilikle tek yapılilik arasındaki fark da ortaya çıkmış olur. Bu fark yalnız estetik değer değil, düşünce tipinin üsluba yansıyan form-şekil özelliğidir.

Edebiyatın dilinde, mimarinin, ressamlığın, heykeltıraşlığın ve musikinin metadilinde de poetikasında bu açık belirgin bir şekilde kendisini göstermektedir. İnsan ve doğa ilişkileri derinleştikçe, bilim yeni sınırlar kazandıkça, dünyaya bakış derinleştikçe dil de, metadil de değişime ve dönüşüme uğrar.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

"Dilin Mimarisi" Chomsky'in 1996 yılında Delhi'de yaptığı bir konuşma ve sorulara cevabıdır. Bu konuşma felsefi ve kavramsal konuları, teknik yenilikleri ve ampirik çalışmaları bir araya getirir. İster genel ve felsefi tartışmalar, isterse de derin ve teknik tartışmalar dil ve felsefe, dil ve zeka konuları için "yetinmeci çizgi"ye yol açacak bilgi içeriklidir. Aslında dilin mimarisi, dilin yapısıdır. Dilin yapısı zekanın yapısıyla eşleştiği kadar da farklı özellikler taşımaktadır.

Dilbilim kapsamını, dilin edinimini ve dil kavramını kapsayan bu kitap daha geniş ve farklı araştırmalar için de bize ipuçları veren önemli kavramsal kaynak olarak son derece değerlidir

Sepir- Uorf varsayımı insan düşüncesiyle dilin taşıyıcısı olan toplumun davranışı ve dilin tipi üzerine kurulmuştur. XX. yy başlarında Amerika Hindularının antropolojisini, dilini, etnik psikolojisini öğrenen E. Sepir, Avrupa dilleri ve kültürleri için de doğru olabilecek tipolojik özellikler bulur ve onların analizlerini yapar. Onun devamcısı mühendis B. uorf bir büyük yangın olayında, bu trajedinin teknik belgelerinde kelimelerin doğru düzgün kullanılmadığını tespit eder ve bundan sonra etnografi ve dil malzemelerine dayanarak insan davranışına yön veren önemli etkenler üzerinde araştırmalar yapar.

Bu araştırmalarda o, Hint- Avrupa dillerinin yapısını incelemek adına İngilizce örnek olmakla dünyayı kendine özgü şekilde yansıtır. Dünyanın diller (veya dil aileleri) doğrultusunda subjektif- objektif yönlerini yeni yöntemlere gereksinimini E. Sepir ve B. Uorf'un fikir ve önerilerinden alır. İlk zamanlar ciddiye alınmasa da bu düşünceler Sepir- Uorf varsayımı olarak meşhur olur. Bu varsayımın kuramsal temeli dil- felsefe ilişkileri doğrultusunda aşağıdaki saptamalarda bulunmaktadır:

1. Toplumsal yaşamın ve toplumsal üretimin tipolojisi özgü olduğu toplumun davranışı gibidir. Bu davranışın temeli, toplumun kültürü ve dilidir,
2. Kültürün başka araçları ile mukayesede dil toplumsal yaşamın ve toplumsal üretimin dayandığı düşüncenin (tefekkürün) en belirgin aracıdır.

Sonuç olarak Avrupa kültür konseptinin dünyadaki taşıyıcı öncül rolü ve önemi Avrupa düşünce tipi, zaman ve zamanların konsepti ve bütünlükte Avrupa dil sisteminin özgünlüğü ile ilişkilidir. Eğer dünya başka dil- düşünce konsepti temelinde kurulmuş ve oluşmuş olsaydı, dünyanın manzarası başka bir şekilde olurdu.

Bu varsayım tartışmalıdır ve kuramlaşmamış bilim bakışıdır.

Hint- Avrupacılık, oryantalizm ve misyonerlik ideolojilerinin yerleşmesinde ve faaliyetlerinde bu ve buna benzer bakışların, varsayımların rolü olmuştur fikri garip sayılmamalıdır.

Oysa bilim tarihinde, özellikle dil- felsefe ilişkilerinin araştırılmasında Sepir- Uorf varsayımının öğrenilmesi, eleştirilmesi doğal sayılmalıdır.

Bizce Sepir- Uorf varsayımı veya dil göreliliği (izafiyeti), faraziyesi her bir dilin objektif gerçekliği kendine özgü biçimde, tekrar edilemez şekilde yansıtması fikri abartılmadan insanlar arasında fark koymaksızın, statü, üstünlük belirlemeksizin uygulanırsa, bilim açısından daha faydalı olabilir. Burada "zaman, mekan, töz", "materyal", "görelilik" kavramlarının doğru düzgün açıklanması, araştırmanın betimleme, yorumlama boyutlarının bilim kriterinde olması Sepir- Uorf varsayımını genellikle biheyvorist (L. Bloomfield) bakışı uygulamak ve denetlemek açısından faydalı olabilir.

Bu bakımdan L. Bloomfield'in "Dil" eserindeki biheyvorist bakış açısı Amerika Deskriptiv Ekolü için, yine gramercilerden farklı betimleme anlamında ona yeni yön ve araştırma düzlemi kazandırabilmiştir. Onun aksiyomatik kuramsal müddeaları (ses değişmelerinin düzenliliği,

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

psikolojik ve bakışın istisna edilmesi, bilimsel- deskriptiv formülleştirme, anlamın azami derecede dikkate alınması) dilin felsefesini öğrenmek bakımından da dilbiliminde yeni bir yol açmıştır.

Dil gerçeğine farklı açılardan bakmak ilginç açıklamalara yol açar.

Alışılmışın dışında gerçekleştirilen gözlemler dil ile düşünce, söylem ile bilinç arasındaki ilişki çeşitliliğini ortaya koyabilir.

***

Dünyayı ve insanı algılama sürecinde dilin önemi oldukça büyüktür.

Bu bakımdan Humboldtçuluk ve onun peşi sıra yeni Humboldtçuluk da önem arz etmektedir.

F. de Saussure doğrultusunda Avrupa göstergebiliminin kurucularından biri olan R. Barthes dilbilimi, felsefe, mantık üçgeninde göstergebilimin temel ilke ve kavramlarını ortaya koymakla beraber nesnenin anlamlı, düşünce ve dil modelleri üzerine ve metin çözümlemesi yöntemleri üzerine gerçekleştirdiği değerli araştırmalarla bilinmektedir (Barthes, 1996, 1979).

...İngiliz Marksist filozof M. Cornforth "Pozitivizme ve Pragmatizme Karşı Felsefeyi Savunmak" adlı eserinde dilin mantıksal sözdizimi ve anlambilim üzerine söylediği fikirler ve çözümlediği örneklerde ilginç açıklamalarda bulunur. Fenomelojinin (görüngübilim) kurucusu E Husserl'la, Amerikalı dilbilimci L. Bloomfield de, felsefenin görevini bilim dilinin mantıksal analizinde arayan ve bulan, mantıksal amprizmin ABD'li temsilcisi R.Carnapa, Marx ve Lenin'in ortaya koyduğu görüşlere dayanarak kabul edilebilirliği az olsa da, değişik bakış açısı ile dil ve felsefe alanını zenginleştirmiştir (Cornforth, 2009: 47- 49).

...Dilbilgisiyle ilgili düşünce biçimini metafiziğe götüren filozof A. J. Ayer, devamcısı olduğu B. Russell gibi varoluşsal önermeleri anlatan cümlelerle, niteleyici önermeler anlatan cümleleri çözümleyerek ilginç sonuçlara varır. Onun analizleri felsefe, dil, mantık sınırında da, tüm bunlar için geçerli orijin doğrultusundadır.

Bizim açımızdan dilbilgisinin yanılttığı bir filozofun ürettiği metafizik türü ile anlatılmaz olanı anlatmaya çalışan bir gizemcinin ürettiği arasındaki ayrım önemli sayılmaz. Bizim için önemli olan bu sezgisini açıklamaya girişen bir metafizikçinin söylemlerinin bile gerçek bir anlamı bulunmadığını görebilmektir. Öyle ki, bundan böyle onlara da dilimizin işlemlerini anlayamamaktan gelen daha değersiz metafizik türüne verdiğimiz aşan bir önem vermeden felsefi araştırmalarımızı sürdürebilelim. (Bahtin, 2005; Lotman, 1960).

Bizce dilin estetik, duygusal değerliliği ile mantıksal- rasyonel tarafları arasındaki bağıntıyı görmek ve incelemek dilbilimin de, felsefenin de ana görevlerinden sayılabilir.

Onun "Metafiziğin Elenmesi", "Felsefenin İşlevi", "Felsefi Çözümlemenin Doğası", "Doğruluk ve Olasılık", "Törebilim ve Tanrıbilimin Eleştirisi", "Özbenlik ve Ortak Dünya" başlıkları "Uşçuluk ve Deneycilik", "Gerçeklik ve İdealizm", "Bircilik ve Çoğulluk" ikilemlerinin çözümlenmesi, felsefe ve mantık açısından dilbilimi araştırmalarına yeni bir ufuk açabilir.

I. Kant'ın, dünyaca ünlü Rus edebiyatçısı M. Bahtin'e ve Tartu Semiyotik Ekolünün kurucusu M. Lotman'a etkisi kendileri tarafından defalarca ifade edilmiştir (Radçenko, 2006).

Belli bir ideoloji ortamında İ. Kant'ın felsefesine bağlılık ve bunun açık bir şekilde beyan edilmesi filolojik araştırmaların felsefi temeli olarak takdir edilmiştir. Özellikle M. Bahtin'in, F. Dostoyevsky sözlerinin diyalojik özelliklerinin ve roman kuramında polifonizmin (çok sesliliğin) çözümlemesi, M. Lotman'ın felsefi derinlikli yapısal araştırmaları F. de Saussure'un Rus Formal

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Ekolünün ve Prag İşlevsel Ekolünün yeni doğrultuda devamı olmakla beraber, edebiyat ve dil felsefesinin kuram ve uygulama açısından bilimsel başarısı sayılabilir.

Bu bakımdan Slyusareva'nın, O. A. Radçenko'nun da araştırmaları önem arz etmektedir.

Dil ve felsefe probleminin başka bir açısı Heidegger'in, Çin Daosizmi ve Japon Zen Budizmi örneğinde Doğu- Batı diyalogu bağlamında dilin ortak özelliklerini ortaya çıkarmakla ilişkilidir. Filozof Zhang Wei'nin bir yazısında M. Heidegger'in görüşleri incelenmiş ve onun bir Japon ziyaretçi ile diyalogu "Dil Doğru Yolda" yazısı üzerinde aktarılmıştır (Wei, 2013: 159- 175).

"Varlığın Evi" metaforunda anlam katmanları (lengüistik gösterge veya iletişim kodları, kendini ifade veya dilin ontolojik statüsü, seçkin yaratıcıların -şairler, düşünürler- otantik söylemleri) birbirini tamamlasa da, iç içe bağlı olsa da; Heidegger farklı dilleri, farklı düşünceler olarak değerlendirir ve onlar arasındaki diyalogun zaruri olduğunu gösterir.

Onun sorduğu, "Siz kendi dilinizde bizim dil dediğimiz şey için bir kelimeye sahip misiniz? Eğer değilseniz, bizim tarafımızdan dil diye adlandırılan şeyi nasıl deneyimliyorsunuz?" (Wei, 2013: 165) sorusu oldukça önemlidir.

Dilin doğası temelinde ayrı ayrı kelimelerin (çiçek, yaprak, sessizlik nefesi...) analizi eşteş ve paralel bir durumu ortaya koyar ve dilin "ortak" kökenini, dile özgü doğayı gün ışığına çıkarır. "Heidegger'in, "kökensel olarak sınırsız olanın sınırında yürüme" şeklindeki paradoksal ifadesi, onun; insanların kendilerine özgü lengüistik ve tarihsel konaklamaları içinde kapatılmaları olarak sınır nosyonunu henüz tamamen terk etmediğine işaret eder (Wei, 2013: 171).

Heidegger'in dil ve felsefe konusunda görüşlerinin açıklanmasında Gülşah Namlı Türkmen'in dilin varlığının ve mahiyetinin fenomenolojik alt yapısı üzerine düşüncelerini yansıtan: "Heidegger: Fenomonolojik Bir Problem Olarak Dil" makalesi işlediğimiz konuya ışık tutan bir araştırma olarak değerlidir (Namlı, 2013: 1- 12).

***

Dil ve Düşünce/ Bilinç açısından bakınca Glossematik Ekolün tarihi ve sosyal değerlere değil, immanent (içerik) özellikleri ön plana alınmıştır.

Gerçeklikle bağlı olmayan sabitleri soyut kavram olarak alan Glossematik Ekol, çelişkisiz(1), ayrıntılı(2) ve basit (3) betimlemeyi mantıksal çıkarımlarla gerçekleştirmiştir.

1. Tümünden gelim (daimi, soyut, genel) aksiyomu başlangıç ses değil, segmentlere bölünmüş metindir. Burada amaç metin veya süreç değil, dil ve sistemdir; 2. Amprik olmak (objektiflik, ardıcılık, bütünlük, incelme, kanaat, genelleştirme); 3. İmmanentlik (içerik), (reel tanım, formel işlem, tutarlılık).

L. Hjelmislev'in yapıyı zamandışı veya sürekli sayması F. de Saussure'in kuramsal sisteminden doğmuş ve bu istikamette geliştirilmiştir. Soyutluğun matematiği olarak adlandırılabilen bu sistem düşünce- bilinç sistemi ve diyalektik ve matematiksel kuramlar ile ilişkili olduğundan biz L. Hjelmislev ekolünün 10G aksiyomundan temel örnekler göstermeyi uygun bulduk.

Hjelmislev'in anlatımın şekli ve iç değerleri şeması:

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Hjelmislev'in anlatımın şekli ve iç değerleri şeması:

Leksika							
Leksem							
Preglossem							
Presemantem				Preplerematem			
Şekillendirme				Üs	Şekillendirme		Üs
Pratik ve Yaygınlık Kategorileri	Görev			Yenilik	Yaygınlık	Yenilik	
	Tür	Tip	Merkezi Marjinal			Merkezi	Marjinal
Norm ve Sistem	Glossem						
	Senematem			Plerematem			
	Görev	Semem	Prosidem		Plerem		Morfem
	Vokal	Konson.	Vurgu	Ento-nasyon	Otoplerem	Simplerem	

Bu şemayı dikkate almadan Hjelmislev'in dil- düşünce ikilemine bakışını anlamak imkansızdır.

***

U. Eco'nun "Göstergebilim ve Dilin Felsefesi" (1984) adlı eseri dil ve düşünce problemine yeni boyutlar ve arayışlar getirmek bakımından, özellikle antik, ortaçağ, modern, Doğu- Batı bilgilerinin bir araya getirilmesi açısından son derece önemlidir.

Biz burada Yapıbozuculuğun da bir yapı olduğunu unutmamalıyız. Yaygın olan "yeni-unutulmuş eskidir" özdeyişi yeni- eski kavramlarının göreceliliğini ifade etmekle beraber yenileşmenin yönünü ve özünü de gösterdiği gibi bitmişlik ve bitmemişlik kavramlarının göreceliliği dil ve felsefe problemine açıklık getirmek için önem arz etmektedir.

Postmodern felsefenin, dilbiliminin ve edebiyatın; dil- düşünce problemi dikkat edilmesi gereken husustur.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Mahfuz Zariç'e göre de: "Postmodernist eleştiri anlayışını, modernitenin son sürümü postmodernizm, Saussure'un yapısal dilbilim çerçevesinde ortaya attığı "göstergebilim" ve Derrida'nın Saussure tartışmalarıyla geliştirdiği "yapıbozum" şekillendirmiştir. Postmodernist eleştiri, bugün ulaştığı noktada okumalarında ağırlığı "okur" unsuruna vermekle birlikte, "metin odaklı/yapısalcı" sayılmalıdır; çünkü okura/eleştirme eleştiri nesnesi metni, hem söküme uğratmakta hem de yeniden inşa ettirmektedir. Öte yandan "yazar" unsurunu ve "sosyal çevreyi" de ihmal etmemekte, diğer eleştirel yaklaşımlara hiçbir şekilde sırt çevirmemektedir. Bu sayılanlardan ötürü "Postmodernist Yapısal Eleştiri" olarak adlandırabileceğimiz bu eleştirel eğilim, Rus Biçimciliği, Fransız Yapısalcılığı ve Anglo-Amerikan Yapısal Yeni Eleştirinin devamı sayılmalıdır." (Zariç, 2014: 763).

Kısa şekilde özetlersek felsefede Derrida'nın, J. Deleuze, J. Baudrillard, M. Foucault, R. Rorty, F. Guattari, J. Kristeva, U. Eco ve başkalarının eserlerinde dil ve düşünce problemi ön planda tutulmasa da, bu problem kenarda da kalmamıştır.

"Felsefe orijinallik değil, hakikat arayışı içindedir." (N. Trubetskoy) gerçeğini dikkate alırsak, postmodernistlerin bu konudaki arayışlarını anlayabiliriz. Düşüncenin dile kadarki "dili" farklı açılardan postmodernistlerin analiz objesi olmuştur.

Postmodernistler genel olarak klasik ve modern filozoflardan kaçınmışlardır. Yaygınlık, yeniden okuma ve farklı yorum; postmodernizmin doğasını ifade eder. Aslında her edebi ve bilimsel akımın ve ekolün bir "post" evresi vardır. "Post" yalnız sonra değil, aynı zamanda o fikir ve sanat hayatında yaşanan bunalımı, dağılmaları, kopmaları, yayılmaları kapsamaktadır. Kant'ın, Hegel'in Nietzsche'nin konu ve doktrinlerinin yeniden okunması ve bazen ironik, bazen ters anlamlandırılması, fikir özgürlüğü; çağrışım farklılığı postmodernizme dil- düşünce problemine bakışta da ayrı bir özellik kazandırmıştır. Mesela J. Deleuze cümlelerle nesnelere arasındaki sınırı çizer, dilin özünü şartlandıran iç özellikleri gösterir. Heidegger'in "Dil Oyunları" teorisini, "İdeal Oyun" kavramını, zaman- mekan kurmacalarını paradoksal şekilde betimler.

J. Derrida "Dağılma (dessemination)", M. Foucault "Mantıksal Gramere Giriş", F. Guattarin "Felsefe Nedir?", J. Kristeva, yapıbozuculuk üzerine makale ve kitaplarında hiperreallik estetiği ile dil ve düşünce sorunu üzerinde durmuş, oldukça ilginç yorumlar yapmışlardır.

Eleştirel bakışla postmodernist yazarların dil ve düşünce konusundaki eserlerinin analizi ve değerlendirilmesi önemlidir.

Postmodernizm Rönesans'tan itibaren ayakta olan, güçlenen, insanın gelişimiyle ilgili iyimser öngörülere ciddi bir arayış içinde şüphe duyan, Antik Çağ felsefesinin ve Descartes'in şüphe konseptini en yeni çağa taşıyan akımdır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra oluşmasıyla XIX. yy aydınlanma değerlerini ve modernizmi eleştiren bakışlar sistemidir.

Başını Nietzsche'nin çektiği postmodernizmin felsefesinin ve edebi arayışlarının temeli sosyal ortamdaki bunalım ve irrasyonel felsefi- edebi akımlardır.

Postmodernistlerin anomaliler (yayınlar) üzerinde durması, şizoanalize, paranoyaya önem vermesi, neofreudizm arayışları hiç tesadüfi sayılamaz. Toplum psikolojisi, devrim güdülleri edebiyat, sanat örnekleriyle incelenir. "Nietzsche ve Felsefe", "Kapitalizm ve Şizofreni" (Deleuz), "Anti Edipus" (Guattari) eserleri yalnız psikoanaliz anlamında değil, aynı zamanda insan düşüncesinin karmaşıklığına, insan ve toplum, insanın iç dünyasındaki, durumların tasviri ve onun sanattaki yansımalarına bakan değerli araştırmalardır.

Başarılarından ve başarmadıklarından asılı olmayarak postmodernist yazarların yeni arayışları, yeni teknik olanakların ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Dikkati kendine çek, eskileri

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

unuttur, ironi ve kinaye ile eski değerleri karikatürize et, yeni edebi- estetik etiketler üret, sanal dünyayı gerçek, gerçek dünyayı sanal yap...

Söylediğimiz ve söylemediğimiz kredolar postmodernizmin olumlu ve olumsuz yanlarını ve yönlerini ortaya koyar. Şimdi postmodernizm bitmiş durumdadır fakat tecrübe bitmemiştir. Yeni ve iyice unutulmuş - eski mantığıyla edebi olgular kaybolmazlar ancak devrederler.

Dil ile varlık arasındaki kayıp bağ ucu çetrefilli bir metaforla, "Varlık Evi Olarak Dil" ifadesiyle vücuda gelmiştir. Heidegger'in bu özel başlığı filozofun kozmolojik fikirleri ile beraber dil ve düşünce evine de yeni bir pencere açmıştır.

...Demediğimiz cümledir, söylediğimiz söylemdir. Demediğimiz bir bilgi olabildiği kadar hem de bir modeldir. Bu model ayrı ayrı dillere göre biçimlenebilir. Örneğin, "hava kararı" önermesinin dillerde, o dillerin sayısı kadar biçimi olabilir. O biçimler benzer olabilir veya benzer olmayabilir. Ünlü ve tekrarsız olabilmek düşünceyi ilgilendirmez. Düşünce, olguyu veya süreci saptamakla kendi işini bitirmiş olur. Önermeden cümleye, cümleden söyleme uzayan yolda mantıksal olanla psikolojik olan, soyut olanla somut olan, genel olanla özel olan arasındaki diyalektik ilişki gerçekleşmiş olur.

Önerme subject ve predicateden (yüklem) ve onları bağlayan bağlaçtan ibarettir.

Cümle şekil- biçim bakımından bölünür ve beş ögelidir (özne, yüklem, sıfat, zarf, nesne). Söylem, anlam (semantik) bakımdan uzuvlanır ve iki ögelidir. Bilgi=yeni bilgi+ eski bilgi. (Bilgi = tema+ rema). Buna aktüel uzuvlanma da denilmektedir.

Önermenin bağlamı önemli değildir. Düşüncedeki dil olgusunun (kelime, cümle) bağlamı önem arz etmektedir. Söylem için de bu geçerli sayılır.

Fransız sosyoloji ekolünün kurucularından J. Vendriyes, "Dil ve Düşünce" eserinde, dile de, düşünceye de öncelik tanımaksızın bir inceleme gerçekleştirmiştir. Her ikisi aynı gerçeğin değişik görünüşleri olarak ele alınan araştırma, ortak köken üzerinde durur. Dili bir toplumsal kurum olarak inceleyen J. Vendriyes dili göstergeler sistemi olarak alarak sözlü dilin görüş dilini çok aştığını söyler ve refleksler bütünü olmadan, dilin önce hem hareketleri, hem de sesi kapsadığını gösterir.

"İnsan dilinin oluşumunu canlı varlıkların genel evriminden ayırmamak gerekir." (Vendriyes, 1968: 23) diyen araştırmacı, örneklemenin (analojinin) dil ve düşünce açısından oynadığı rolü vurgular, mantık kurallarına temel olarak klişe cümleler ve genellikle dil ayrıntılarıyla ele alınır.

"Soyut düşünceler tasarlamak ve onları ifade etmek dilin insana sağladığı en büyük yararadır" saptaması onun, "Kelimelerin büyüleyici etkisi sözlerden örülü bir evren yaratır... Çocukluğumuzdan itibaren kelimelerin tutsağıız..." (Vendriyes, 1968: 31) fikri dil ve düşünce konseptine yeni bir bakış getirmiştir diyebiliriz.

Yerine göre yararlı, yerine göre zararlı olan dilin; kelimelerden kurduğu evren, zihne yön vermiştir, öyle ki; "Kelimelerin kılavuzluğunda işler beyin... Başlangıçtan beri düşüncemizi yoğuran o..." (Vendriyes, 1968: 39)

J. Vendriyes'in eserinden kelimelerin akla yön verdiği, dil ve düşünce probleminin kilit noktalarından biri olarak açıklanmıştır.

Dil felsefesi ile dilci felsefesini birbirinden ayırarak tanımlayan John R. Searle şöyle yazmaktadır: "Dilci felsefe, belirli bir dildeki belirli sözcüklerin ya da başka öğelerin günlük kullanımlarına bakılarak felsefe sorunlarını çözme girişimidir. Dil felsefesi ise dilin gönderme, doğruluk, anlam ve zorunluluk gibi dikkat çeken belli başlı yanlarına ışık tutan

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

felsefi betimlemeler yapma girişimidir... Dilci felsefe en başta bir yöntemin adıdır. Dil felsefesi ise bir alanın adıdır." (Searle, 2000)

Adı geçen yazarın eseri için, felsefi açı olarak dil- düşünce probleminin çözümüne yeni kapılar açan kitaplardan biridir dersek yanılmış olmayız.

Nietzsche, doğru kavramını gücü gizlemek için, maske akılcılığını da insana dair farklılıkların akılcı olmayan bir dünyaya getirdiği yük olarak gördüğünden söz ediyordu. Bu bakış postmodernistleri derinden etkilemiştir.

Postmodernizm yazı tekniği, ustalık, virtüözlük demektir. Teknik virtüözlük, yazı ustalığında geçmişi inkar ve ironiye dayanmaktadır.

Postmodernizm ironisine K. Marx bir sözüyle değinir: "Beşeriyet (insanlık) kendi geçmişinden güle güle ayrılır..."

...Sistem- kod- sinyal düzleminde repertuar kategorilerinin toplusu kapsamaktadır. Burada gösterge yapısı (1), sembollerin yapılaşma örneği (2), gösterenle gösterilenin bütünlüğü (3) bağlamında gösterilenle (zihnin imgesiyle) gösteren (eşitim imgesi) arasındaki ilişki o dilin şifresidir.

Bir dilin şifresi o dilin düşünce formatının da şifresidir.

Tarih boyunca insanoğlunun dünyayı algılama ve yorumlama formatları değişmiştir. Örneğin Sümer formatı, Çin formatı, Türk formatı, Avrupa formatı değişen dünyanın ve değişen insan düşüncesinin dile yansımaları analogi ve anomalilerle gerçekleşmiş, üniversal olduğu kadar da bir dile (veya bir dil ailesine) özgü özellikleriyle gerçekleşmiştir.

Bu anlamda dil de, bilim de, kültür de; düşüncenin ifade şeklinden başka bir şey değildir. Düşünce beşeri, insani; dil milli, ulusal olduğu için ortaklık ve farklılığın varlığı doğaldır.

I. Ivanov'un "Tek ve Çift. Göstergeler Sisteminde Beynin Asimetrisi" (Ivanov, 1978) kitabında beynin faaliyeti ile göstergebilim arasında bağ kurmuş ve çok enteresan bir araştırma gerçekleştirmiştir. Beynin ve onun sağ- sol bölümlerinin ; düşünme, bilgi,bilinç kavramlarının semiyotik planda araştırılması dikkat çekicidir. Onun başını çektiği teoriye V. Toporov, Y. Lotman, A. Pyatigorski, B. Uspenski, Y. Meletinski gibi ünlü bilim adamları da katılır. Onların göstergebilim -folklor ve buradan hareketle dil ve düşünce üzerine araştırmaları meşhurdur.

Klasik anlamda felsefe; sosyolojiyi, mantığı ve estetiği de kapsamaktadır. Modern felsefe yakınlık çevresini unutmadan bilimlerin ayrışması doğrultusunda, sosyolojiyi de, psikolojiyi de, estetiği de, mantığı da ayrı ayrı bilim alanları olarak öğrenmektedir. Bu anlamda biz, gelecek yazılarımızda, dil ve mantık, dilbilimi ve mantık, dilbilimi ve estetik, dilbilimi ve psikoloji, dilbilimi ve sosyoloji sorunları üzerinde ayrıca durmak düşüncesindeyiz.

Mantık kabaca, doğru düşünmenin bilimidir. Düşünmenin kendisini psikoloji inceler, mantık ise yalnızca düşünmenin en önemli süreci olan akıl yürütmenin geçerlilik kurallarını ortaya koymayı amaçlar (Grunberg, 2005: 376).

Felsefe genel anlamda bunların her ikisini kapsar. Dilbilimi dilin ilişkili olduğu problemleri (matematik, estetik, sosyoloji, antropoloji...) incelerken ilk sırada dil ve felsefe üzerine eğilir. Bu bilimsel boyutun bir alt boyutu mantık, başka bir alt boyutu ise psikolojidir. Objenin kapsamı küçüldükçe ona paralel olarak derinliği de artar. Mesela formel ve bulanık mantık sorunları veya bilinçsizlik psikolojisi, sosyal psikoloji gibi bilim alanları dil faktörü için de birçok yeni yaklaşım ve açıklamalar ister.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

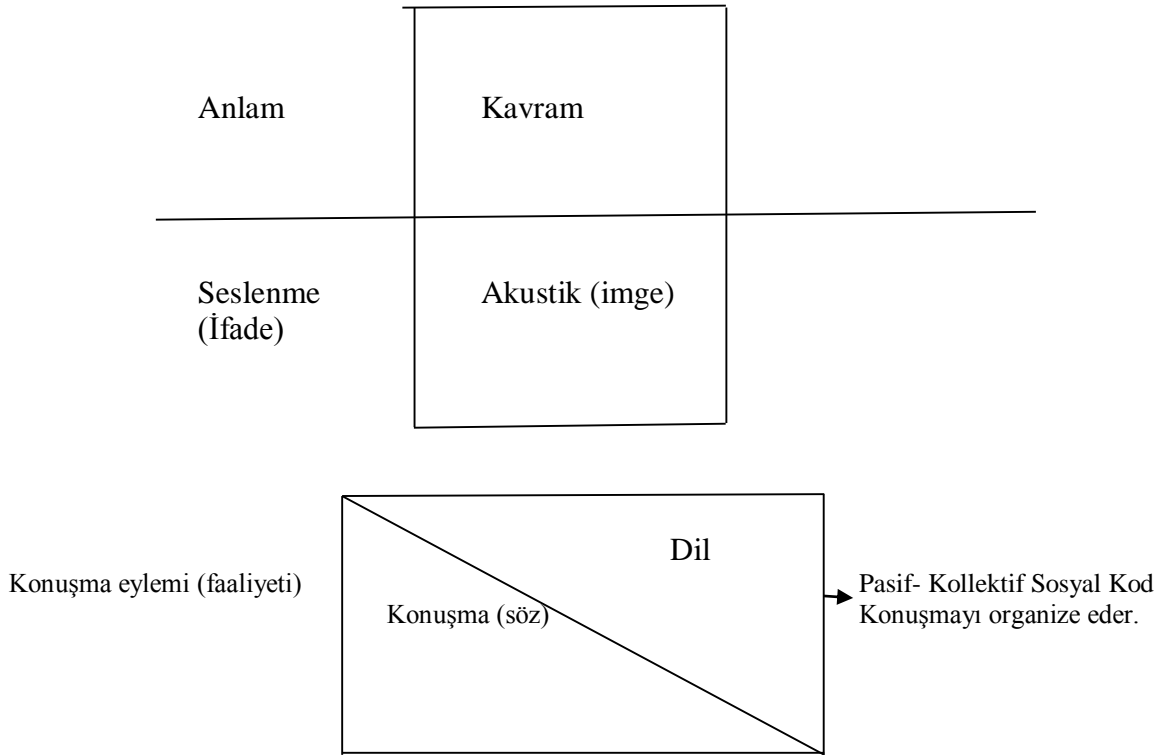

Her cümlenin sonu, başka bir cümlenin başlangıcı olduğu gibi, her metnin de sonu; yeni bir metnin başlangıcıdır. Çünkü salt başlangıç, salt mutlak son değil, göreceli başlangıç, göreceli son vardır. İncil'de bu konuda güzel bir anlatım mevcuttur: "Bak bu yenidir denilebilecek bir şey var mı?" (Tevrat, Vaiz, Bada)

Düşüncede, bilinçte, duyumda olmayan bir şeyin dilde olması imkansızdır. Doğada ve insan zihninde, düşüncesinde, alt ve üst bilinçte, duygu karmaşıklığında her şey söze, söyleme, kelimeye dönüşmemiştir. Doğanın ve insanın sonsuzluğu bu dönüşmezlikte, sınırlılıkta ve edebi devamlılıktadır.

Halk dilinde kullanılan "kalpten konuşmak", "gözüyle konuşmak" da (kaş- gözle konuşmak değil) aslında düşünce dili anlamına gelir ve sesli (ya da yazılı dilden veya yazılı metinden) dilden farklıdır. Seslilik insan dilinin temel özelliğidir.

Evet, "Sözlü gelenek basit düşüncenin ürünüdür. Yalın ve anlaşılır bir dil kullanır. Basitlik ve yalınlık, onun temel özelliğidir. Anlamı karmaşık hale getirmez, kapalı söyleyişlere eğilim duymaz. Söylemek istediğini açık ve anlaşılır bir dille söyler. Herkes onu anlayabilir, anlam alanında kendisine bir yer bulabilir. Bu özelliği ile bir ölçüttür; zihnin ve aklın ayar taşı gibidir. Felsefe ile soyut düşüncede zirve yapan akıl, nerede olduğunu sözlü geleneğe bakarak anlayabilir." (Taşdelen, 2013: 1290).

Düşünce dili sessizdir.

İnsan dili düşünce dilindeki inceliği, hızı, bilgi asıllığını ifade etmekte eşdeğer değildir. Rüyasını konuşan veya duygu- düşüncesini bütünüyle ifade etmek isteyen herkes bu "söz azabını" duymaktadır.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Eski çağlardan günümüze kadar sözle ifadeden serzenişte bulunan şairlerin ve yazarların sayısı yüzlercedir.

Dil ve düşüncenin açıklığa kavuşturulması için önemli olan sanal gerçeklik kavramı üç gruba ayrılır:

1. Psikolojik açıklama sürecinde, insan bilincinde zaman- mekan imgeleri oluşur, anormal olanlardan istifade edilmesi (halisünasyon, rüya...)
2. Teknik açıklama sürecinde, göreceli dünyada gerçekleşen bilinçdışı teknik sistem (bilgisayar, animasyon...)
3. Soyutlama- genelleme sürecinde insan dışında ve bilinçteki gerçeklik, soyut araştırma sürecinde kodlanır.

Demek ki sanal gerçeklik, yapmacık- hayali dünyadır. Bu dünya teknik sistem olup insan düşüncesinin derinliğini, bilinci ve alt bilinci ifade etmemektedir. Robot, insanın yerine geçmez. Çünkü robotu yaratan, programlayan insanın kendisidir. Bilgiler insana nazaran bin defa daha hızlı dönebilir, çok geniş hesaplama kapasitesi ve belleği de olabilir. Fakat yaratıcı olmadığı için programında olmayan en ideal hesabı yapamaz. Yapay beyin, programlı düşüncesinin yardımcısı olmaktan başka bir şeye yaramaz.

Düşünce dilinin doğası farklı olduğu için konuşma dilini onun sözlü çevirisi olarak kabul etmek mümkündür.

"Gündüzler gündüzlere, geceler gecelere söz söyler fakat ne söylem var, ne de söz. Onlar duyulmaz." (Tevrat)

"Önce söz vardı." (İncil)

"Ey Rabbim! Dilimdeki düğümleri aç ki, sözümü iyi anlasınlar." (Kuran-ı Kerim)

"Kuran'ı senin dilinde kolaylaştırdık." (Kuran- ı Kerim)

"Dil ve renklerin ayrı ayrı olmasında ibretler vardır." (Kuran-ı Kerim)

"Biz Kuran'da sözü çeşitli şekillerde anlattık ki, düşünüp anlasınlar." (Kuran-ı Kerim)

"Kelam başlangıçta var idi ve kelam Allah nezdinde idi ve kelam Allah idi. O başlangıçta Allah nezdinde idi. Her şey onunla olan ve olmuş olanlardan hiç bir şey onsuz olmadı. Hayat onda idi ve hayat insanların nuru idi." (İncil, Yohanna Bap- 1)

Hz. Ali'nin: "Söyleyene değil, söylenene bak", "Belagat anlatmada kolaylık, anlamada çeviklik demektir", "Belagatların en iyisi, anlam bakımından doğru, kısalık bakımından güzel olanıdır" özdeyişleri, "Danışmak, doğru bulmak gerekir..." kelimeleri dilden düşünceye ve hayata uzanan hakikat arayışıdır.

"Söylemi çok bezersen, amacından uzak olursun" kelamı ise "daha güzel söylemek Allah'a özgüdür" diyen Mevlana'nındır.

Türk edebiyatı ve düşünce tarihi dilin felsefesine ayrı bir önem vermiştir.

Biz dilbilimi ve felsefe konusunu araştırırken biliyoruz ki, Farabi'nin, İbn-i Sina'nın, İbn-i Rüşd'ün, El- Arabi'nin Suhreverdî'nin, Yesevi'nin, Mevlana'nın, yeni Platoculuk, yeni Aristoculuk'un kapsamlı eserleri Müslüman Rönesansının ayrılmaz parçalarıdır ve ister batı ister doğu fikir tarihi için aynı zamanda dilbilimi için ciddi önem arz etmektedir.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Yeri gelmişken araştırmacı Muhammet Özdemir'in Farabi'ye istinaden yazdığı dilbilim ve felsefe ile ilgili açıklama yerindedir: "Dil bilimlerinde uzman olanlar dilin kurallarını göçebelere bakarak kararlaştırırlar ve daha sonra başka dillerle karışma ve dilin bozulması riski belirlediğinde düzeltmelere başvururlar. Çöl göçebesi olmayan milletlerde yaşayanlara bakılarak dil düzenlenir ve sabitleştirilir. Farklı yaşam ve alışkanlık tarzları farklı dil alışkanlıklarını ve gramerleri önceler. Arapların dillerini sabitleştirmeleri ve geliştirmeleri güzel bir örnektir. Hicri 90 yılından 200 yılına değin bu işle meşgul olmuşlar ve titizlikle çeşitli dil okulları yaratmışlardır. Sözelimi Irak'ta Kûfe ve Basralılar Arapça için kıymetli çalışmalar yaptılar. Dil üzerine yapılan çalışmalar, hitabet, şiir, haberleri ve şiirleri ezberleme ve rivayet etme gücü ile dillerini bilme ve kitabet sanatı olarak beş sanatın ortaya çıkışını tetikler. Ne var ki dilbilim ile uğraşanlar halk seviyesinde değerlendirilmelidir; çünkü onlar henüz felsefi sanatlara gerçek anlamda evrilmiş olmadıkları gibi halkın içerisindeyler." (Özdemir, 214: 909- 910)

Belagat, kelimeler, mantık tarihi, eski Yunan felsefesinden sonra İslam dünyasında fikir açısı ve derinlik bakımından ciddi araştırma ve idrak boyutlarına ulaşmıştır. Biz "Dilbilimi ve Din" yazımızda bu konu üzerinde daha geniş şekilde durmaya çalışacağız. Kaçınılmaz olan ayrı ayrı notlar, genel bakış açısını belirlemek için verilmiştir.

Felsefe ve dil (1), dil ve felsefe (2), felsefe ve dilbilimi (3), dilbilimi ve felsefe (4) karşılaştırması farklı açıları ortaya koymaktadır. Bunlardan 1 ve 4. şıkları felsefe için, 2 ve 3. şıkları dil (veya dilbilim) için önemlidir. Felsefe açısından dil (veya dilbilim) açısı Aristo için de, Kant için de, Hegel için de, Wittgenstein için de araştırmacının bütünü için önemlidir. Birçok makamda dil-metadil anlamı, genel iletişim arası işlevindedir. Humboldt'un, Saussure'un, Hjelmslev'in, Bakhtin'in, Lotman'ın, Chomsky'in... araştırmalarında felsefi kategoriler, dil açısından, dilbilimi incelemeleri bakımından değer taşımaktadır.

Bu araştırmaların bakış açılarının kesişme alanı, ortak sahası yok değildir.

Bizim amacımız felsefe- dil kurmacası yapmak değil, dilin ayrı ayrı kanunlarına, kurallarına, öğelerine, ilkelerine yaklaşmak, dili felsefi kategoriler açısından araştırmaktır.

Dilde her olay yapı, işlev, olgu, eylem, süreç, sistem, felsefi açığa ve araştırmaya muhtaçtır.

Gerçekleştirilmiş araştırmaların ana hatlarının çok az bir kısmına dikkat ederken fazlasıyla araştırılmış meselelere değil, üzerinde durulması gereken hususlar üzerinde durmaya çalıştık. Ve elbette bizim amacımız dil, dilbilimi problemlerini açıklığa kavuşturmadır.

Sonuç olarak ne söyleyebiliriz?

-İlk olarak dil ve düşünce, söylem ve bilinç ikilemleri hem karşıt ilişkili hem de bütünlüyci karakterlidir;

-Felsefenin çok sayıda alt bölümü ve okulu dil ile ilişkilidir. Felsefe tarihinin etki alanına, kapsamına giren en önemli argüman ve kuramsal görüşler, kategori ve kanunlar, gözlemler ve analizler, bu veya başka şekilde dile hitap etmekle felsefe şemsiyesi altında toplanan araştırma alanları, dil kategorileri ve kavramlarıyla karşılaştırılması dilin de, felsefenin de bir öğretisi olarak görünen ve görünmeyen boşluğunu doldurmuş olur;

-Lengüapsikoloji düşüncenin üç tipini gösterir: İmgesel, teknik, kavramsal. Dilde ifadesi bakımından bu tipler kelime varlığının oluşmasında önemlidir. Dil ve düşüncenin somut problemlerinin (algılama sürecinde dilin rolü, kelime ve kavram, hüküm ve cümle, mantıksal ve gramer kategorileri) ayrı ayrı yöntemlerle öğrenilmesi dil ve dilin ses, kelime varlığı; grameri için ayrı bir önem arz etmektedir;

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

- İnsan bilincinin uzun süreli soyutlaşma sürecinin sonucu olduğu kabul edilirse,dilde ve düşüncede soyut-somut, genel- özel kavramlarının içi doldurulmuş olur;
- Dilbilimi tarihi dil ve düşünce arayışlarının ve yorumlarının tarihidir;
- Felsefi temele dayandırılan dil araştırmaları yöntem ve yöntembilim, kuramsal açıdan tutarlı sayılır;
- En büyük metin kainattır. Onun sınırları ve ölçütleri sonsuzdur. Metnin tutumu, anlamı, yapısı, işlevi bilinç- düşünce ilişkisi, bu ilişkide ortaya çıkan faktörler dikkat alınmadan öğrenilemez.

KAYNAKÇA

- ALTINÖRS, Atakan (2000). Dil Felsefesi Sözlüğü, Paradigma Yayınları, İstanbul 2000
- ANDREY, D. "Chomsky ve Chomskycilik" Dilbiliminde Yabancı Akımların Felsefi Temelleri, (Rusça), Moskova.
- BAHTİN, M. (2005). Dostoyevsky Poetikasının Problemleri, (Azerbaycan Türkçesinde), Bakü 2005.
- BARTHES, R. (1996, 1979). Göstergibilimsel Serüven, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1993; Göstergeler İmparatorluğu, YKY, 1996; Göstergibilim İlkeleri, Kültür Bakanlığı, Ankara 1979.
- CHOMSKY, Noam (2014). Dil ve Zihin, Bilgesu Yayıncılık, Ankara 2014.
- CHOMSKY, Noam (2014). Dilin Mimarisi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul 2014.
- CORNFORTH, M. (2009). Pozitivizme ve Pragmatizme Karşı Felsefeyi Savunmak, Evrensel Basım, İstanbul 2009.
- ÇERNOV, I. A. (1976). Edebiyat Bilimi Kuramı Dersleri (Rusça), Tartu 1976.
- ÇEŞNOKOV, P. V. (1977). Yeni Humboldtçuluk, "Dilbiliminde Yabancı Eylemlerin Felsefi Temeli" (Rusça), Moskova, 1977.
- DEMİRCİ, Kerim (2014). Türkoloji İçin Dilbilim, Anı Yayınları, Ankara 2014.
- ECO, Umberto (1998). Açık Yapı, Rusça, Moskova 1998.
- ELLUL, Jacques (1998). Sözü Düşüşü, Paradigma Yayınları, İstanbul 1998.
- GRUNBERG, Teo (2005). Felsefe ve Felsefi Mantık Yazıları, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005.
- HAKEN, G. (1980). Sinerjetik (Rusça), Moskova 1980;
- HUMBOLDT, V. (2004). Beşer Dilleri Yapısının Muhtelifliği ve İnsanlığın Manevi Gelişimine Etkileri Üzerine (Azerbaycan Türkçesi), Bakü, 2004.
- IVANOV, I. (1978). Tek ve Çit Göstergeler Sisteminde Beynin Asimetrisi (Rusça), Moskova 1978.
- JACOBSON, R. (1985). Seçilmiş Eserleri, Rusça, Moskova 1985.
- KERİMOĞLU, Caner (2014). Genel Dilbilimine Giriş, Pagem Yayınları, Ankara 2014.
- KOERNER, E. F. K. (1973). F. de Saussure, Origin and Development of His Linguistic Thought in Western Studies of Language. Braunsahweig, 1973.
- KOSERİN, E. (2006). Genel Dilbilimine Giriş, (Azerbaycan Türkçesinde), Bakü 2006.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

- LOTMAN, M. (1960). Edebi Metnin Yapısı, (Rusça), Moskova 1960.
- MANHEİM, K. (1994). Çağımızın Teşhisi, (Rusça), Moskova 1994.
- ÖZDEMİR, Muhammet. "Farabi ve İbni Sina'da Felsefe Tarihi Kurgusu ve İslam'da Felsefenin Konumu", International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/4 Spring 2014, p. 901-926.
- RADÇENKO, O. (2006). Dünya Kurgulaması Olarak Dil (Yeni Humboldtçuluğun Lengüa- felsefesi Konsepti), (Rusça), Moskova 2006.
- RİFAT, M. ve S. (1998). XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergibilim Kuramları, 1- 2. Ciltler, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998.
- SEARLE, John R. (2000). Söz Edimleri, Bir Dil Felsefesi Denemesi, Bilgesu Yayıncılık, Ankara 2000.
- SENİK, R. N. (1998). Dilin Felsefi Algılanması Problemleri, "Unical" Bilimsel Dergi, N. 1, Cilt: 2, Bakü 2015 s. 195- 200.
- SLYUSAREVA, N. A. (1975). F. de Saussure Çağdaş Lengüistik Işığında (Rusça), Moskova, 1975.
- SOROKİN, P. A. (1994). İnsan- Medeniyet- Toplum, (Rusça), Moskova 1994.
- TAŞDELEN, Vefa (2013). "Felsefe Kültürü ve Sözlü Geleneğin İmkani", Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 8/12 Fall 2013, p. 1283-1296.
- TRUBETSKOY, D. İ (2004). Sinerjetiğe Giriş, Kaos ve Yapı (Rusça), Kiev 2004.
- TÜRKMEN, Gülşah Namlı (2013). "Heidegger: Fenomonolojik Bir Problem Olarak Dil", Düşünme Dergisi, Sayı: 4, Aralık 2013, s. 1- 12.
- VENDRİYES, J. (1968). Dil ve Düşünce, TDK, İstanbul 1968.
- WEI, Zhang "Ortak Bir Dile Doğru Yolda Olmak mı?" Heidegger'in Bir Ziyaretçi İle Diyaloğu, Uludağ Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, Sayı: 21, Güz 2013, s. 160- 168.
- WILSON, Edward (1999). Doğanın Gizli Bahçesi, Say Yayınları, Ankara 1999.
- WITTGENSTEIN, L. (2003). Felsefi Araştırmalar, "Diller Dünyanın İmgesi Olarak" (Rusça), Moskova 2003.
- WITTGENSTEIN, L. (2003). Felsefi Araştırmalar, Rusça, St. Petersburg 2003.
- ZARİÇ, Mahfuz (2014). "Göstergibilim ve Yapıbozumdan Potmodernist Yapısal Eleştiriye", Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 9/12 Fall 2014, p. 751-767.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

NERİMANOĞLU, K.V., Dil(bilimi) ve Felsefe, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/8 Spring 2015, p. 103-140, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8069>, ANKARA-TURKEY

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

